

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

4 · 2019

Historisk Samfund
for Sønderjylland

I dette nummer

"Og ær dit sprog, dit fædreland og flag!" 122
Mariann Kristensen

Dødebogen fra Løgum Kloster - et 500 års jubilæum 132
Niels T. Sterum

Ny skriftlig kilde - om den (formentlig) sidste prior i Løgum Kloster. 142
Niels T. Sterum

Grænselandskronikken 146
Jørn Buch

Bognyt 155

Det sker i Museum Sønderjylland. 158
Elsemarie Dam-Jensen

Bagsiden om forsiden. 160
Marianne Tychsen

Forsidebilledet
Dannebrog hejst på Smølvold i forbindelse med dronningens fødselsdag d. 16. april 2019.

Foto: Christian Frederiksen.

Fra redaktionen
Grænselandskronikken i dette nummer bliver den sidste af Jørn Buch, der siden 2016 har vendt og kommenteret grænselandets begivenheder. Redaktionen vil gerne takke Jørn for hans store arbejde og engagement.
Fremover vil det være fhv. redaktør Poul-Erik Thomsen, der ser nærmere på stort og småt i grænselandet.

Næste nummer udkommer omkring d. 7. juli 2019.

Kolofon

Sønderjysk Månedsskrift
Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland i samarbejde med Museum Sønderjylland og Sønderjysk Kulturfællesskab.

Pris for medlemskab af Historisk Samfund for Sønderjylland inkl. Sønderjysk Månedsskrift: 325 kr. årligt inkl. moms og forsendelse.

Ekspedition: Historisk Samfund for Sønderjylland. Tlf. 7462 4683. Mail: hssdj@hssdj.dk. www.hssdj.dk.

Layout: Tekst & Design, Haderslev.

Tryk: Mohrdieck Tryk A/S, Aabenraa

Redaktion
Lisette Juhl Hansen (ansv.)
Museum Sønderjylland - ISL-Lokalhistorie www.msj.dk
Tlf. 2422 4360. Mail: ljh@msj.dk
Lennart Madsen
Museum Sønderjylland - Arkæologi Haderslev.
Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder.

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne.

Sønderjysk
KULTUR-
fællesskab

Historisk Samfund
for **Sønderjylland**

“Og ær dit sprog, dit fædreland og flag!” - Om Dannebrog's betydning for danske børn i Nordslesvig

Af museumsinspektør Mariann Kristensen

DEN 15. JUNI 2019 KAN Dannebrog ifølge legenden fejre sit 800 års jubilæum. Legendens fortæller, at flaget på denne dato faldt ned fra himlen. Med tiden blev flaget symbol på Danmark og danskheden. Et symbol med stærk national udsagnskraft. Dannebrog er gennem tiden blevet brugt til at udtrykke fællesskab, enhed og en fælles identitet, hvilket har gjort flaget til et nationalt symbol.¹ En betydning, der blev videregivet igennem generationer, og som befolkningen allerede fra barnsben tillagde flaget.

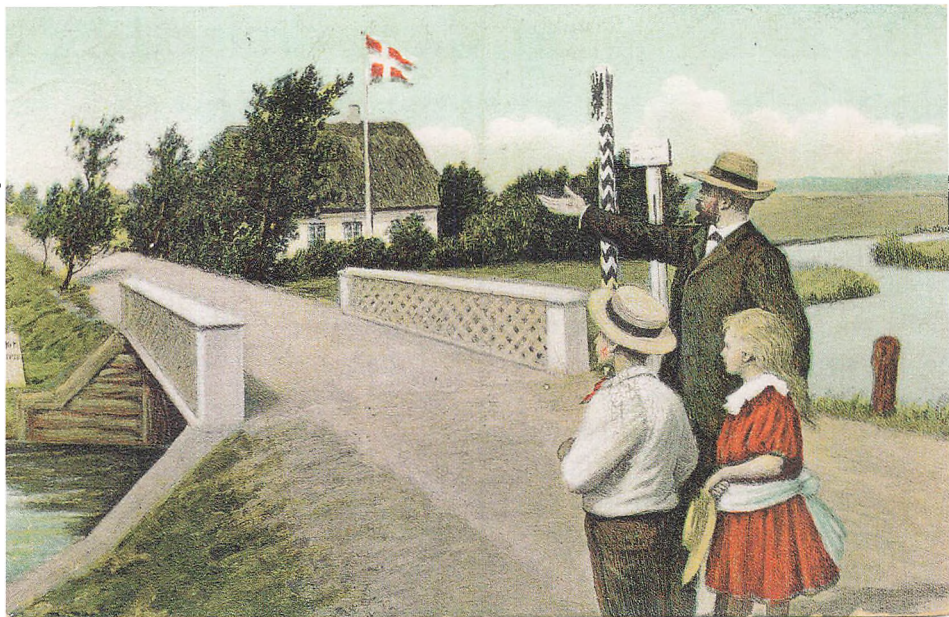
For den generation, der voksede op i Nordslesvig i årene mellem 1864 og 1920, står de første erindringer om Dannebrog's nationale betydning skarpt. Den senere professor i sønderjysk historie Troels Finks første minde om Dannebrog var, da han som femårig i 1917 besøgte sine bedsteforældre i Stubbum nær Kongeåsgrænsen og gennem en kikkert så flaget vaje på Skamlingsbanken. Oplevelsen gjorde et stort indtryk, da han vidste: *“at det symboliserede det danske fællesskab”*.² Som han husker flere andre nordslesvigske børn deres møde med flaget, og hvordan det stod som et symbol på danskheden. Blandt de dansksindede borgere i Nordslesvig var flaget forbundet med den danske nationalfølelse, og

her blev flaget dyrket på tværs af generationerne og ofte i hemmelighed for de tyske myndigheder.

Denne artikel vil beskrive, hvordan børns oplevelser med og opfattelse af Dannebrog beskrives i bogen *Sønderjyske børn efter 1864* af Laura Kieler. Bogen er et eksempel på, hvordan børnelitteraturen bidrager til at opdrage børn til at have en bestemt omgang med og opfattelse af Dannebrog. Samtidig vil artiklen se på Dannebrog's betydning for de danske børn i Nordslesvig, som den kommer til udtryk i bevarede børnestile indsendt til det dansksprogede *Illustreret Børneblad for Nordslesvig*.

Børnenes fane

Nationen kan forstås som et nationalt forestillet fællesskab, der fremstår som en ubrudt tradition, og derfor også er afhængig af, at fortællingen om fællesskabet og dets symboler bliver ført videre til de næste generationer. Nationalismeforskere er generelt enige om, at folks nationale tilknytning etableres i barndommen. Det er barnet, der opdrages og socialiseres til at videreføre og bevare de voksnes verden og forståelse af nationen samt nationale symboler som Dannebrog's betydning.³ Et eksempel på, hvordan Dannebrog's betydning videregives til børnene, er Peter Fa-

På dette postkort fra 1910 ses et motiv fra grænseovergangen ved Skodborghus. Her præsenteres to børn for det frit vajende Dannebrog på den danske side af grænsen.

bers *Højt fra træets grønne top*. I femte vers lyder det:

*“Denne fane, ny og god,
giver jeg til Henrik,
du er stærk, og du har mod,
du skal være fænrík.
Hvor han svinger fanen kækt!
Børn, I skylder ham respekt!
Vid, det er en ære
Dannebrog at bære”.*

Faber skrev sangen i 1848, og den afspejler den betydning, Dannebrog fik som et dansknationalt symbol, hvilket for alvor begyndte fra dette år.⁴ I forbindelse med den første slesvigske krig blev der udviklet en praksis omkring brugen af Dannebrog som et dansk fællesskabssymbol.⁵ Verset er et bevis på, at den nationale betydning blev videregivet til den

næste generation, der også måtte blive bevidste om, at det er en ære at bære nationalfanen. Samtidig bekræfter det, at opfattelsen af Dannebrog især blev videregivet igennem sange. I *Højt fra træets grønne top* med en direkte henvendelse til barnet om, at det er en ære at bære Dannebrog. Dermed kan barnet identificere sig med den fortalte historie, og Dannebrog bliver i denne sammenhæng også børnenes fane. Som skrevet tidligere, videregives de nationale praksisser i barndommen.⁶ I Danmark kunne skolen hjælpe her til, men det var i tiden efter 1864 ikke muligt syd for den daværende grænse. Det viste sig dog, at når danskheden skulle videreføres til næste generation på trods af den tyske statslige påvirkning i skolerne,

gjorde det kun det nationale budskab stærkere. Det er netop dette budskab, forfatterinden Laura Kieler gerne ville udbrede til både Nord-slesvig og kongeriget Danmark.

Dannebrog i *Sønderjyske Børn efter 1864*

Børnelitteraturen er en genre, der afspejler det samfund og de samfundsidealer, den er udsprunget af, eksempelvis et samfunds syn på barndom og opdragelse. Op igennem 1800-tallet udviklede børnelitteraturen sig til at opdrage fremtidige nationale borgere, og den dansksprogede børnelitteratur blev også et middel til at indpode en dansk nationalfølelse hos børnene.⁷ Dette var tilfældet med Laura Kielers *Sønderjyske Børn efter 1864*, der udkom første gang i 1898. Kieler udtrykker i forordet et ønske om at gengive en række fortællinger fra Sønderjylland i en trængselstid og dermed redde dem fra forglemselsen. Fortællingerne blev tilpasset børn med et håb om, at: "*i Tide at kunne vække deres Kærlighed for deres smaa Landsmænd Syd for Kongeaalen*".⁸ Bogen blev endvidere solgt til fordel for Sønderjysk Centralforening og var en del af danske tiltag til fordel for den sønderjyske sag. Flere af bogens fortællinger omhandler

sønderjydernes kærlighed til Dannebrog. I fortællingerne bruges rød-hvide farver til gravudsmykning,⁹ i rød-hvide valmuebed som erstatning for det forbudte Dannebrog i flagstangen¹⁰ og som gemt udsmykning i hjemmene.¹¹ Fortællingerne beretter også om, hvordan det rød-hvide blev set som tysk statsfornærmelse.¹² I en senere illustreret udgave optræder den preussiske pikkelhue ofte med en truende adfærd over for bogens hovedpersoner - børnene.¹³

I de små fortællinger gengives forskellige måder, hvorpå danske børn i Nordslesvig praktiserer deres dankhed, der ofte var forbundet med Dannebrog og de rød-hvide farver. I fortællingerne viderefører det sønderjyske barn de danske traditioner for dansksindede sønderjyder.¹⁴ I fortællingen *Kriggergraven* går pigens Thyra grueligt meget igennem for at pynte de danske kriggergrave

Illustration: Luplau Janssen, bragt i Laura Kieler: *Sønderjyske Børn efter 1864*, 1919.

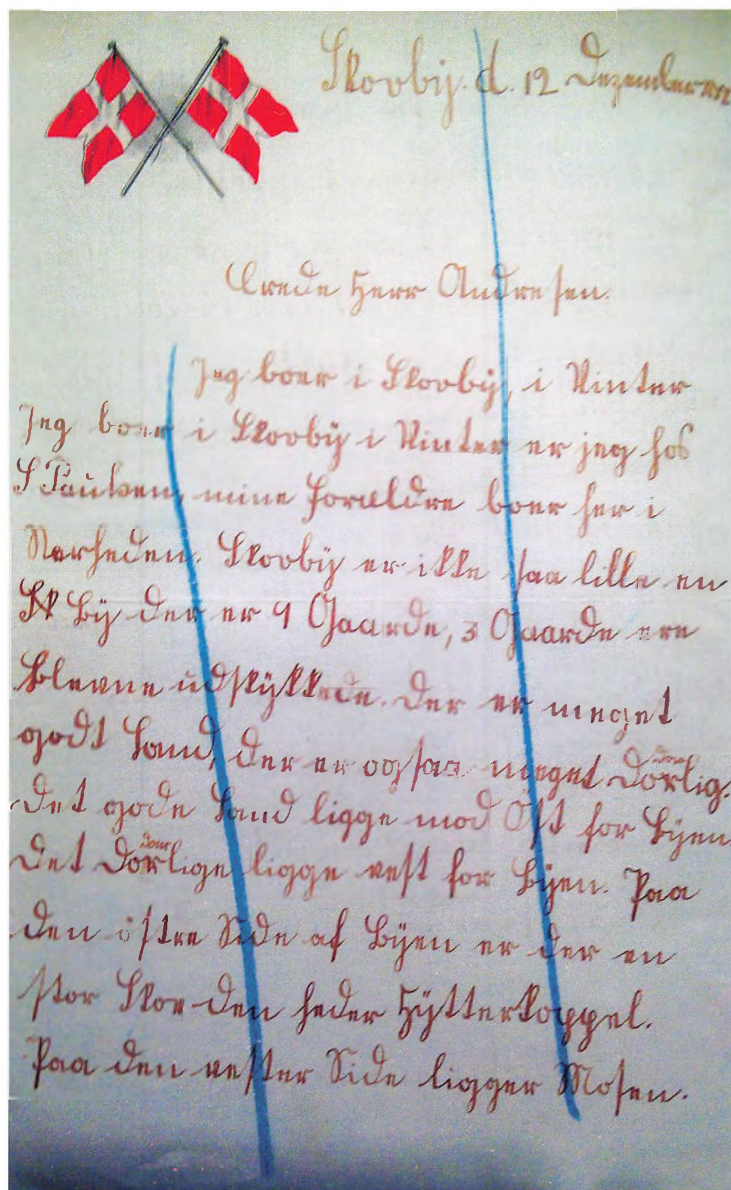
Illustrationen til fortællingen *Kriggergraven* viser modsætningen mellem den preussiske gendarm med *pikkelhuen* og den lille sønderjyske pige, der gemmer sine Dannebrogsbånd til gravudsmykning i kurven.

"Og ær dit sprog, dit fædreland og flag!"

fra 1864 med små Dannebrogssløjfer. Som "Mors lille, kære, sønderjydske pige"¹³ opfylder hun sin pligt og holder soldaternes minde i hævd, selvom prusserne forsøger at forhindre denne praksis.

Kieler beskriver også den særlige

praksis i omgangen med Dannebrog. Flaget skal omgås med ærefrygt, stolthed og følelse. Følelserne omkring Dannebrog bliver tydelige i fortællingen *Dannebrogskorset* om lille syge Asmus og hans bedstefar. De var enige om én ting "nemlig at el-

Et eksempel på en af stilene til *Illustreret Børneblad for Nordslesvig*, 12. december 1897.

Den 13-årige Anne Wagner valgte at skrive sin stil på brevpapir med to Dannebrogspaner. Stilen handler om hendes by Skovby, og hun beskriver de fleste indbyggere som dansk-sindede.

Kilde: Rigsarkivet: Clausen, Hans Victor og hustru Cathrine, født Nielsen, Materiale vedr. Sønderjylland/ Nordslesvig 1890-1935, Nr. 23: Danske stile skrevet af sønderjyske børn 1894-1898.

ske Danmark og at elske Danebrog".¹⁶ I huset gemte de på "en stor Helligdom",¹⁷ nemlig et gammelt Dannebrogflag med en lang forhistorie. "Det var saaledes, at under hele Kri-gen i 1864 var det hejst paa Toppen af Flagstangen; det hang om Vinteren, det hang om Sommeren, det hang i Regnvejr, og det hang i Solskin. Kun om Natten blev det taget ned, for da kunde ingen alligevel se Bedstefars Protest - den eneste Protest han evnede mod Røvernes Overmagt. Men hver Morgen Klokken fem stillede Bedstefar med Danebrog under Armen og hejste det op med en Langsomhed og Højtidelighed, som om dette Flag paa Højen kunde ses hele Verden over og fortælle den om den blodige Uret, to store Folk gjorde mod et lille, tappert Folk (...) Alt dette havde Asmus naturligvis ikke oplevet, men Bedstefar havde saa ofte, medens Asmus andægtigt stod og saa paa Danebrog, fortalt ham det om og om igen, indtil han virkelig syntes, han havde oplevet det alt sammen".¹⁸

Flaget er her et symbol på danskhedens overlevering mellem generationerne. Selvom drengen ikke kan huske tiden før 1864, står fortællingen om det danske levende for ham igen med bedstefarens fortællinger. Dannebrog bliver derfor også "Asmus' Skat".¹⁹ Andre historier i værket fortæller om, hvordan de danske børn er danske på trods af deres påvirkelighed, og at skolen lærte dem andet, hvilket gjorde historierne om danske børn i Nordslesvigs nationale ud-sagskraft endnu stærkere.

Børnenes egne fortællinger om Dannebrog

De dansksindede sønderjyders børn gik i den tysksprogede skole, og som modsvar til dette udsendte den danske bevægelse *Illustreret Børneblad for Nordslesvig*. Bladet var på dansk, indeholdte lærerige fortællinger om Danmark, dansk historie og udstedte samtidig stileopgaver til de danske børn. Nogle af besvarelserne til disse er bevaret. Det andægtige, højtidelige og følelsesmæssige forhold til Dannebrog, som beskrives i Kielers små fortællinger, findes også i de sønderjyske børns egne stile. Det er tydeligt, at de er opdraget til at omgås nationalfanen på en bestemt måde, samt at flaget forbindes med bestemte følelser.

Især deres omgang med og brug af den danske nationalfane understreger det nationale tilhørsforhold, børnene praktiserer ved at skrive en dansk stil. Det danske bliver langt tydeligere ved at skrive om et stærkt dansk symbol som Dannebrog. Samtidig bekræfter børnenes omgang en norm omkring brugen af flaget, der gør sig gældende allerede fra barnsben.

Som i fortællingen om Asmus og hans bedstefar er der flere eksempler på, hvordan fortællinger om flaget gives videre igennem generationer. Andreas Andresen fra Vollerup fik en *dramatisk* fortælling fortalt af sin bedstefar. I kølvandet på Treårskrigen var de lokale danske mænd på Als samlet på Augustenborg slotsplads. Den oprørske hertugfamilie var rejst væk, og mændene ville hejse Danne-

På Anne Maria Mehrns maleri *Fra Halvfemsernes Sønderjylland* fra 1923 findes et eksempel på generationsoverlevering af forholdet til Dannebrog. Her beder en mor sin søn huske på det gamle hengemte Dannebrog, inden han skal være tysk soldat og aflægge faneed til Det tyske Kejserriges flag.

brog som symbol herfor. Men der var intet flag på slottet, hvilket førte til, at mændene blev stærkt ophidsede. Men *"da kom Pastor Krog Meier, Sognepræsten i Ulkebøl, (...) og sagde, jeg har sendt en Mand paa en hest til Ulkebøl Præstegaard, jeg har et stort Dansk Flag og det vil vi heise"*.²⁰ Da manden kom med Dannebrog, blev det hejst, og herefter gik alle stille og roligt hjem.

Fortællingen om Dannebrogshøjning viser, hvilket sindelag Andreas og hans familie havde, og følelserne omkring Dannebrog fremstår så ægte, at man næsten skulle tro, at Andreas selv havde været til stede efter Treårskrigen.

Flere børn fremhæver også mødet med de frit vajende Dannebrogflag, de oplever ved besøg til Danmark. I disse stiler er det især synet af Dannebrog, der fremhæves som noget glædeligt. To børn skriver: *"Den første glæde vi havde var, da vi havde naet*

*Vamdrup Station, thi der veiede det kjære Danske flag paa Stationsbygningen"*²¹ og *"Jeg glæder mig Da ved Synet af De mange Faner"*.²² Den 13-årige Marie Gundesen oplevede også synet af Dannebrog på en rejse over grænsen. I 1897 deltog hun og hendes far i en fest for det danske mindretal i Ribe, disse var blevet afholdt i Danmark siden 1865.²³ Da de var kommet over grænsen, bandt de Dannebrog på den hest, der trak deres gig, ligesom mange cyklister havde bundet Dannebrog på deres cykler. På vejen til festen var der en æresport med ordene *"Hjertelig Velkommen sønderjydske Brødre"*.²⁴ Endelig var der pyntet med Dannebrog til festen.

Den samme glæde over synet af det danske flag udtrykker 13-årige Jes Philipsen fra Avnbøl. Han tog hver sommer til Ødis med sin familie. Udover selve turen, så glæder Jes sig til *"Synet af De mange Faner"*. En gang var familien på tur til Kolding,

hvor de på Kolding Fjord så en damper med danske skolebørn. Alle børnene havde *“en Fane i Haanden og sang (...) Vift stolt paa Kodans Bølge”*²⁵ Med misundelse håbede Jes, at han havde været ombord på deres damper. I stedet for blev han spurgt af kaptajnen på familiens damper, om han var en tysker. Dét var han ikke, fortalte Jes straks. Således fortæller Jes om en stærk og glædelig følelse forbundet til Dannebrog, som straks bliver underbygget med en tydelig tilkendegivelse af, at han i hvert fald ikke er tysker.

I den 12-årige Ingeborg Hansens stil berettes der om brugen af den rød-hvide farvekombination. Ingeborg fortæller om faderens savmølle *“Hidintil har den været graa men nu vil min Fader have den rød og hvid ligesom Møller Sahls Mølle saa der er mange der synes godt om den Kolor”*.²⁶ Selvom stilen ikke nødvendigvis er fokuseret på farverne som et bevidst nationalt symbol, så berører den et væsentligt emne, nemlig at de røde-hvide farver blev brugt til at bekende ejerens nationale ståsted.²⁷ I stedet for at sige det med ord, så signalerede farvevalget på en mølle, hvilken nationalitet man tilhørte.

I tiden op til folkeafstemningen i 1920 indgik fremstillinger af børn også i den nationale agitation. Her er det en dansk afstemningsplakat, fremstillet dels med dansk, dels med tysk tekst. Det lille barn på plakaten taler direkte til moderen med replikken *“Mor stem dansk. Tænk paa mig”*. Barnet holder samtidig Dannebrogsfanen i sin hånd.

Dannebrog blev også brugt til at tilkendegive sin takthed ved festlige lejligheder, især ledsaget af fællessang på dansk. I *Illustreret Børneblad for Nordslesvig* blev der den 15. december 1892 bragt en stileopgave med emnet *Julen*.²⁸ Uddrag af nogle af besvarelserne blev efterfølgende trykt i bladet, og med disse sætter bladet ord på en dansk praksis ved julefejringen, da træet er pyntet med Dannebrog, og børnene synger danske julesalmer og får danske bøger i julegave.²⁹ I en af de trykte stile lader det til, at der hos en 11-årig pige findes en særlig nordslesvigsk jul. Hun skriver: *“Juleaften fejredes hos os paa den samme Maade som overalt i Nordslesvig. Juleaften saa vi første Gang Juletræet. Vi havde ogsaa en Del smaa Flag paa det. Min lille Broder sagde, at Flagene vare nu det allerkønneste og saa sang han en af vore gode gamle Sange dertil”*.³⁰

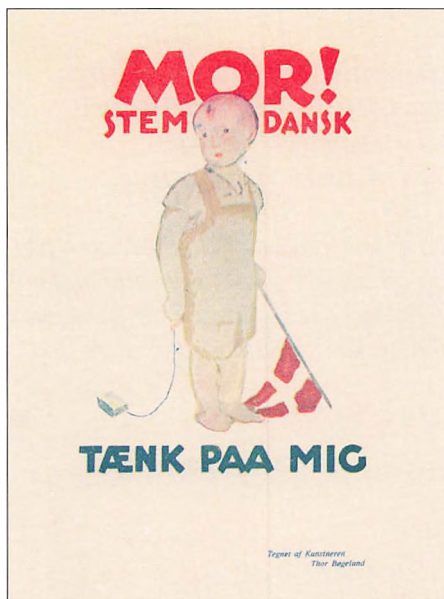

Illustration: Thor Bøgelund, Museum Sønderjylland.

“Og ær dit sprog, dit fædreland og flag!”

“Og ær dit sprog, dit fædreland og flag!”

Det er påfaldende, hvordan Dannebrog som nationalsymbol videregives til kommende generationer. Flagets symbolik understreges af forbindelsen til børnene og deres følelser for den rød-hvide fane. Den står som symbolet på den nationale overlevering til næste generation, og derfor bekræfter fortællingerne, som de i artiklen fremhævede, den levende danskhed i Nordslesvig. Ved at bruge og omgås Dannebrog efter forskrifterne (med kærlighed, hengivenhed og ærefrygt) praktiserer og viser børnene deres danskhed. I litteraturen er børnenes danskhed væsentlig for at bekræfte den levende danskhed i Nordslesvig, der på trods også hersker hos den kommende generation.

Som det direkte beskrives i de sidste vers af et digt forfattet af en 14-årig dreng, som blev gengivet i *Illustreret Børneblad for Nordslesvig*:

*“Du danske dreng, du danske pige,
som bor i Slesvigs minderige land,
vi i vor kamp vil ikke vige,
men tillidsfuldt vi holde stand.*

*Du er vor forpost - hold med faren øje!
Og ær dit sprog, dit fædreland og flag!
Vi tro og håbe tør, at Gud det så vil føje,
vi snart kan se det gry ad glædens dag”.*

Litteratur

- Adriansen, Inge: *Nationale symboler i det danske rige 1830-2000*. Bind 1. Museum Tusulanums Forlag, København, 2003.
- Adriansen, Inge: “Dannebrog - statens symbol eller folkets? Danske flagskikke gennem 150 år” i Stoklund, Bjarne (red.): *Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale*. Museum Tusulanums Forlag, København, 2002. s. 100-138.
- Adriansen, Inge & Frandsen, Steen Bo: *Efter 1864. Krigens følger på kort og langt sigt*. Syddansk Universitetsforlag, Odense, 2015.
- Anderson, Benedict: *Imagined communities, reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso, London ; New York, 2006.
- Fink, Troels: *Båndene bandt, forbindelsen over Kongeåen 1864-1914*, Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, 1999.
- Jenks, Chris: *Childhood*. Routledge, London, 1996.
- Kelen, Christopher & Sundmark, Björn (Red.): *The nation in children's literature: nations of childhood*. Routledge, New York ; London, 2013.
- Kieler, Laura: *Sønderjyske Børn efter 1864, Fortællinger*. H. Hagerup, København, 1898.
- Kieler, Laura: *Sønderjyske Børn efter 1864, Fortællinger*. H. Hagerup, København, 1919.
- Kristensen, Mariann: *De sønderjyske børn - En barndomskonstruktion. Om Illustreret Børneblad for Nordslesvig og dets læsere*. Kandidatspeciale afleveret 1.4. 2016 ved Saxo Institutet, Københavns Universitet.
- Kristensen, Mariann: “De sønderjyske børn. Om Illustreret Børneblad for Nordslesvig og dets læsere”. *Sønderjyske Årbøger*, 2017, s. 152-178.
- Nielsen, Torben Kjersgaard: *Dannebrog - 100 danmarkshistorier*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus, 2018.
- Scourfield, Jonathan, Dicks, Bella, Drake-

ford, Mark & Davies, Andrew: *Children, place and identity: national and locality in middle childhood*. Routledge, London ; New York, 2006.

Smith, Anthony D.: *Nationalisme, teori, ideologi, historie*. Hans Reitzel, København, 2003.

Stephens, Sharon: "Editorial Introduction: Children and Nationalism" i *Childhood: A Global Journal of Child Research*, vol. 4, nr. 1, 1997, s. 5-17.

Waksler, Frances Chaput: "Studying Children: Phenomological Insights". *Human Studies*, vol. 9, nr. 1, 1986, s. 71-82.

Kilder

Clausen, Hans Victor og hustru Cathrine, født Nielsen, Materiale vedr. Sønderjylland/Nordslesvig 1890-1935, Nr. 23: Danske stile skrevet af Sønderjyske børn 1894-1898.

Illustreret Børneblad for Nordslesvig, årg. 3, nr. 6, 15.12.1892; nr. 9, 1.2.1893; nr. 10, 15.2.1893; nr. 11, 1.3.1893, nr. 22, 15.8.1893. Årg. 4, nr. 10, 15.2.1894.

Noter

1 Nielsen, 2018, s. 5.

2 Fink, 1999, s. 261.

3 Scourfield, 2006, s. 4. Stephens, 1997, s. 5. Anderson, 2006, s. 11-12, 204-05;

Kelen & Sundmark, 2013, s. 3; Smith, 2003, s. 112-13. Jenks, 1996, s. 80;

Waksler, 1986, s. 74.

4 Adriansen, 2003, s. 133-34.

5 Adriansen, 2003, s. 136-37.

6 Adriansen, 2002, s. 112.

7 Kristensen, 2016, s. 22.

8 Kieler, 1898, s. 5.

9 Kieler, 1898, s. 40.

10 Kieler, 1898, s. 88.

11 Kieler, 1898, s. 89.

12 Kieler, 1898, s. 62-63.

13 Kieler, 1919.

14 Kieler, 1898, s. 37.

15 Kieler, 1919, s. 47, 50.

16 Kieler, 1898, s. 12.

17 Kieler, 1898, s. 16.

18 Kieler, 1898, s. 16-17.

19 Kieler, 1898, s. 17.

20 Clausen, Hans Victor og hustru Cathrine, født Nielsen, Materiale vedr. Sønderjylland/Nordslesvig 1890-1935, Nr. 23: Danske stile skrevet af Sønderjyske børn 1894-1898. Stil 22 (efter forfatterens egen nummerering). Herefter blot angivet som stil med forfatterens nummerering.

21 Stil 33.

22 Stil 31.

23 Fink, 1999, s. 92-93.

24 Stil 7.

25 Stil 7.

26 Stil 38.

27 Adriansen, 2003, s. 145-46.

28 IBN, årg. 3, nr. 6, 15.12.1892.

29 IBN, årg. 3, nr. 9, 1.2.1893; nr. 10, 15.2.1893; nr. 11, 1.3.1893.

30 IBN, årg. 4, nr. 10, 15.2.1894.

31 IBN, årg. 3, nr. 22, 15.8.1893.

Dødebogen fra Løgum Kloster

- et 500 års jubilæum

Af mag.art. Niels T. Sterum

EN MEGET VIGTIG OPGAVE for munkene i middelalderens klostre var forbøn for både de afdøde medlemmer af klostersamfundet og klostrets velgørere i øvrigt. Denne forbøn var en væsentlig grund til at blive medlem af et klostersamfund eller til - hvis man stod uden for klostrene - at give klostrene gaver.

Ved at gå i kloster betrådte man en mere sikker vej til det evige liv, end det var muligt at gå for mennesker uden for klostrene. Som medlem af et klostersamfund var man på forhånd nærmere Gud end andre dødelige.

Ved at give en gave til et kloster fik gavegiveren del i en vedvarende forbøn, der var nødvendig for at undgå fordømmelsen på den yderste dag. Forbønnen var en symbiotisk mekanisme, hvor gavegiver og kloster hjalp hinanden: Munkene modtog gaver - til gengæld fik gavegiveren munkenes forbøn hos den strenge dommer. Og denne forbøn ville blive vedligeholdt lige til det sidste, eftersom klostrene forventedes at bestå indtil dommedag.

Forbønnen afvikledes normalt på årsdagen for klostermedlemmets eller gavegiverens død. Til administration af forbønnerne udformedes i klostrene en kalendermæssigt ordnet fortegnelse - en dødebog - over de personer, for hvem der skulle forrettes forbøn eller afholdes sjælemesse.

Fra Løgum Kloster, der tilhørte cis-

tercienserordenen, er en sådan fortegnelse bevaret. Den blev nedskrevet i året 1518. Mærkeligt nok ikke i Løgum, men i det sjællandske cistercienserkloster i Sorø under dette klostres abbed Henrik Christensen (i embede 1508-†1538) på bestilling af Løgum Klosters abbed Hennike Madsen (i embede 1505-1521). Grunden hertil kendes ikke. Det senmiddelalderlige manuskript med titlen *Necrologium Monasterii Loci Dei* findes i Den Arnamagnæanske Samling (AM 868 4o), Københavns Universitet. Håndskriftets skæbne kendes ikke fra 1518 indtil 1726, hvor Arne Magnusson købte det på auktion over Frederik Rostgaards bogsamling.¹

Dødebogen fra Løgum blev udgivet i 1776 i bind IV af værket *Scriptores Rerum Danicarum Medii Aevi*.² Udgivelsen af det latinske manuskript er med indledning og noter af Jacob Langebek og P.F. Suhm.

Manuskriptet indledes med abbed Henriks fortale til dødelisten, og i forlængelse heraf følger ritualet for oplæsning hver søndag i klostrets kapitelsal af navne til ihukommelse af ordenens velgørere og klostrets grundlæggere, herunder klostrets *første grundlægger* eller *særlige velgører*, nemlig Ribebiskopperne Omer, Oluf, Gunnar, Esger, Radulf og Stefan samt biskop Niels af Børglum. Derefter følger selve listen, der begynder 1. januar og slutter 31. december.

Dødebogen er ikke bevaret i sin helhed. Originalmanuskriptet, der omfatter 43 pergamentblade, mangler sider, som dækker tidsrummet 25. april til 15. juni (begge dage incl.), i alt 52 dage. Bogen dækker altså 313 dage eller ca. 86 % af et år. Angivelser i det følgende af antal personer kan omregnes til *helårstal* ved multiplikation med 1,167 (365/313). Her er forudsat en jævn fordeling gennem et helt år.

I dødebogen er indført 664 personer. En skønsmæssig omregning viser, at ca. 775-780 personer har været indskrevet i den komplette dødebog, dækkende et helt år.

Om den enkelte person er anført dag, måned og fornavn. Hvor intet mere er anført, drejer det sig om en lægbroder. Ved enkelte lægbrødre er tillige anført et *tilnavn*, således Knud Smeed (*Kanutus Smeed*), Gundara Joannis, Johannes Christinson, Johannes Köling, Johannes Skoning og

Joannes Byælk. Om enkelte andre lægbrødre gives supplerende oplysning: Peter dræbt ved sværd (*Petrus gladio jugulatus*), Hellavus begravet i Seem og derefter ført til Løgum (*Hellavus, in Seem sepultus & inde translatus Løgum*). Et beskedent antal personer har tilføjelsen *familiaris*, der betyder, at vedkommende ikke var lægbroder eller munk, men havde en pensionæragtig status (opnået ved gavegivning) med ophold inden for klostrets ydre mur. En enkelt er nævnt som trofast (*Siwardus fidelis familiaris*). Ved munkenes navne er anført munk (*Monachus*) eller blot en af forkortelserne M. eller Mon. To af munkene har *tilnavne*: Nicolaus Reeff og Johannes Petri. Hvis der er tale om en præsteviet munk, anføres præst (*Sacerdotus*) eller blot en af forkortelserne S. eller Sac. Tre præsteviede munke har *tilnavne*: Johannes Papa, Johannes Vilf og Johannes Sagher. Om sidstnævnte gives yderli-

Dødebogens
hjemsted,
Løgum Kloster
Kirke.
Klosterets
østfløj ses til
venstre i
billedet.

Foto: Lennart S. Madsen.

gere oplysning, nemlig at han er blevet dræbt eller myrdet (*interfectus*), hvilket også oplyses om munken Wilhelmus. Ved novicerne er tilføjet novice (*Novitius*) eller forkortelsen *Nov./nov.* Er novicen munk (fra en anden orden) eller præsteviet anføres novice munk (*Novitius Monachus*) eller novice præst (*Novitius Sacerdotus*). Munkenes foresatte er nævnt som hr. abbed (*Dominus Abbas*), prior (*Prior*), diakon (*Dyaco-nus*) og underdiakon (*Subdyaconus*). Betegnelserne for personer udenfor klosterfamilien omtales nedenfor.

Dødebogen oplyser kun årstal i ét tilfælde, men ellers kun dag inden for måned. Dette ene særtilfælde drejer sig om Thomas, præsteviet munk, som er indført i bogen under 24. marts med tilføjelsen *MDXX*, dvs. årstallet 1520. Bogen har altså været i brug i Løgum efter afskriften i Sorø 1518. Om bogen har været brugt helt frem til 1541, da klostrets katolske tid var forbi, kan man ikke vide. Bogen synes at have været i brug helt fra klostrets begyndelse i Løgum. Under 22. december er den ovenfor nævnte lægbroder ved navn Hellavus indført med tilføjelsen *begravet i Seem og derfra overført til Løgum*. Klosteret blev grundlagt i Seem ved Ribe tidligst 1162 og senest 1171, og det blev flyttet til Løgum senest 1171. Dødebogen rækker da formentlig fra ca. 1170 til ca. 1540, dvs. omkr. 370 år.

Af de 664 personer er 660 med navns nævnelser. Fire er uden navns nævnelser, men har ikke været anonyme for brugerne af dødebogen.

De fire er *grevinden af Blois, kongen og dronningen af Kastilien og grev Roberts søn*. Det bemærkes, at kun fire kvinder er indført i dødebogen (en ukendt frue Margareta, en grevinde af Blois, en dronning af Kastilien og dronning Blanche af Frankrig). Om navnestoffet i øvrigt bemærkes, at de fire største grupper af navne dækker 143 personer, dvs. ikke mindre end 21,7 % af alle navne. 46 hedder *Nicolaus* (Niels), 46 hedder *Johannes*, 32 har navnet *Petrus* (Peter), og 19 gange forekommer *Trugillus* (Truels, Troels).

Dødebogen omfatter foruden 619 beboere i klostret også 45 personer, som ikke tilhørte klostret. Det giver et lille indblik i klostrets forbindelse med omverdenen. Dødebogen registrerer, hvem der har haft en særlig høj stjerne hos munkene o. 1518. Men ud over selve navnene gives der næsten ingen information om årsagen til noteringen i dødebogen. I en række tilfælde må man tro, at en gave af en eller anden art, gods eller penge, er baggrunden.

Der er også klare eksempler på, at optagelsen i dødebogen ikke skyldtes en persons aktive indsats over for klostret i Løgum. Kongen og dronningen af Kastilien (hvem de end måtte være), kong Ludvig d. 8. af Frankrig og hans dronning Blanche af Kastilien har næppe betænkt klostret i Løgum, men nævnes alligevel i dødebogen. Grunden hertil findes i disse personers velgerninger over for cistercienserordenen, velgerninger udført fjernt fra Løgum, hvorved de gjorde sig fortjent til hele cistercienser-

KLOSTRETS BEBOERE

Foresatte				Munke		Novicer			Ubest.	Læg- brødre	Familiaries	
Abbed	Prior	Diakon	Sub- diakon	Præste- viet	Alm.	Præste- viet	Munk	Alm.				
5	1	7	2	122	47	5	2	15				
15				169		23			1			
208											394	17

619

serordenens forbøn. Indført i døde-
bogen er også biskop Elias af Ribe,
som var afgået ved døden inden klo-
strets grundlæggelse. Hans optræ-
den i bogen skyldes ren veneration
over for Ribe bispesæde som den in-
stitution, der befordrede grundlæggel-
sen af klostret, og som trofast ydede
klostret bistand indtil o. år 1300. Det
kan også være baggrunden for en ær-
ke diakon og en kantor, begge fra
Ribe. Høflighed overfor bispesædet i
Slesvig kan være årsag til, at en biskop
derfra fik plads i bogen.

Det er ganske besynderligt, at kun
fem af klostrets abbeder er nævnt i
dødebogen. Enkelte kan selvfølgelig
være nævnt på bogens manglende
blade, men der er dog meget langt
til de 21 abbeder, som vides i embe-

de inden 1518, hvor bogen blev
nedskrevet (eller de 23 i embede in-
den 1541). De indskrevne abbeder
er følgende:

- Hr. Niels (*Nicolaus*) med tilføjel-
sen *en nyttig forstander, som re-
sultatet viser (utilis provisor, ut pa-
tet in effectu)*, en abbed Niels er
nævnt 1224, 1442 og 1470-93
- Hr. Johannes (*Johannes*), en
abbed Jens/Johannes er nævnt
1263, 1279, 1308 og 1493-1505
- Hr. Gabriel (*Gabriel*), en abbed G
er nævnt 1238
- Hr. Tyge (*Tuko*), en abbed Tyge
er nævnt 1213 og 1214
- Hr. Laurentius (*Laurentius*), en
abbed Laurentius er nævnt 1421

Tilsvarende besynderligt er det, at
kun én prior er nævnt. Det er også

UDENFORSTÅENDE PERSONER

Fundatores			Benefactores	Fautor	Gejstlige	'Royale'	Herrer	Fruer
Fundator primus	Fundator		Verdslige	Verdslig				
Gejstlig	Verdslig	Verdslig						
3	3	5						
6			2	(-1)	11	11 (+1)	8	1

45

bemærkelsesværdigt, at antallet af lægbrødre er næsten det dobbelte af antallet af munke og novicer, dette til trods for, at lægbrødrenes antal aftog i takt med klostergodsets overgang fra dyrkning ved lægbrødre til forpagtning til udenforstående bønder. Denne proces forløb fra midten af 1200-tallet til et stykke ind i 1300-tallet. I hvert fald har antallet af lægbrødre været forsvindende lille efter år 1350. De i dødebogen indskrevne lægbrødre kan da antages at tilhøre perioden 1170 til 1350. I løbet af disse 180 år er omkring 460 (nærlig $394 \times 1,167$) lægbrødre afdøde ved døden, mens der blandt munkene var omkring 243 ($208 \times 1,167$) døde i løbet af 370 år. Blandt lægbrødrene synes dødeligheden at have været 2,55 pr. år ($460/180$) og blandt munkene 0,65 pr. år ($243/370$).

Klostrets grundlæggere (*fundatores*) er delt i to kategorier: Første grundlægger (*fundator primus*) og grund-

lægger (*fundator*). Til første kategori er opregnet tre Ribebiskopper Radulf (1162-1171), Stefan (1171-1177) og Gunnar (1230-1246) samt tre verdslige personer Balduinus, Chetillus og Rothgerus, der ikke er kendt i nogen anden sammenhæng. Den egentlige grundlægger var Radulf,⁴ og man ser, at munkene havde bred forståelse af begrebet *første grundlæggere*, når Gunnar også medregnes hertil, skønt han vel knap var født, da klostret blev grundlagt.

Det er mærkeligt, at Ribebiskopperne Omer (1177-1204) og Esger (1246-1273) ikke nævnes i listen som første grundlæggere eller dog som grundlæggere, men blot som biskopper af Ribe. Som tidligere nævnt fremhæves det netop i abbed Henriks indledning, at følgende skal nævnes som klostret første grundlæggere eller særlige velgørere: Ribebiskopperne Omer, Oluf, Gunnar, Esger, Radulf og Stefan samt Børglum-bispen Niels. Biskop Oluf af Ribe

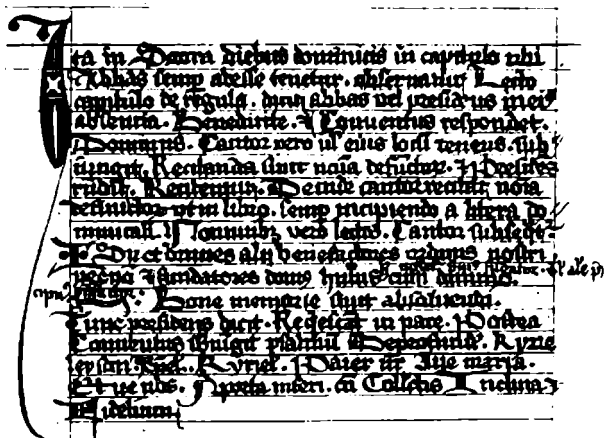

Foto: Forfatteren.

* Radulfus, Oluf, Gunnar, Esger, Stefan, Balduinus, Chetillus, Rothgerus, Balduinus, Chetillus, Rothgerus, Balduinus, Chetillus, Rothgerus.

Side af Dødebogen, folio 2.

Biskop Radulfs segl. Radulf var biskop af Ribe 1162-71 og den, der grundlagde cistercienserklosteret i Seem og flyttede det til Løgum.

(1204-14) og biskop Niels af Børglum (†1297 eller 1298) har antagelig været nævnt på de manglende blade af manuskriptet.

Den særlige veneration for Ribebiskopperne, som skyldtes biskoppernes generøse støtte til klostret fra dets grundlæggelse til omkring år 1300, kom også til udtryk i en (nu forsvundet) mindetavle i kirkens kor. Teksten på denne tavle, der måske var samtidig med dødebogens afskrift i 1518, hædrede Omer, Oluf, Gunnar, Esger og Niels fra Børglum, og den beskrev, hvor disse fem var begravet på de fornemste pladser omkring kirkens højalter. Niels' adkomst til denne hæder var en betydelig godsgave til klostret.

Til den anden kategori er opregnet fem verdslige personer, Nicolaus, Thonias, Silvester, Thedericus og Thomas. Det er interessant, at så mange verdslige personer regnes til grundlæggerne. Disse grundlæggere er ikke nævnt andre steder end i dødebogen.

Som klostrets velgørere (*benefactores*) er i listen kun nævnt to ukendte verdslige personer: Tosko (med tilføjelsen *klostrets særlige velgører, benefactor Monasterii precipuus*) og Conrad.

Som cistercienserordenens beskytter (*fautor*) er kun nævnt kong Hans (også nævnt under royale, derfor plus/minus i tabel).

Illustration: Efter Henry Petersen: Danmarks gejstlige sigiller fra middelalderen, 1886.

Andre gejstlige udgøres af i alt 11 personer:

- Hr. Esger, biskop af Ribe (1246-1273) *Dominus Esgerus Episcopus Ripensis*
- Hr. Elias, biskop af Ribe (1142-1162) *Dominus Helias Episcopus Ripensis*
- Hr. Jacob, from ihukommelse, forhen abbed af Sorø (ca.1261?) *Dominus Jacobus pie memorie qvondam Abbas Soræ*
- Hr. Rosing Pump, kantor af Ribe *Dominus Rosingus Pump Cantor Ripensis*
- *Dominus Nicolaus Episcopus Ripensis* (der kendes ingen biskop af Ribe ved navn Nicolaus/fejlskrivning for biskop Niels af Slesvig?)
- Hr. Laurentius, abbed af Herrevad *Dominus Laurentius Abbas Herivadensis* (kendt foruden her i dødebogen også fra en lille blyplade med indskriften *Her hviler*

benene af Laurentius, abbed i Herrevad, som blev fundet i 1960 i kapitelsalen i Løgum Kloster; Laurentius må være død og begravet i Løgum en gang mellem 1250 og 1300⁶

- Hr. Elias, provst af Slesvig (forstander for kannikkonventet i Slesvig) *Dominus Helias Prepositus Slesvicensis*
- Hr. Omer, ærke diakon af Ribe *Dominus Omerus Archidiaconus Ripensis*
- Hr. Ketelbjørn, provst/forstander af Almind syssel *Dominus Ketelbjörn Præpositus de Alminsisel*
- Hr. Omer, biskop af Ribe (1177-1204) *Dominus Omerus Episcopus Ripensis*
- Hr. Bertold, biskop af Slesvig (1287-1307) *Dominus Bertoldus Episcopus Slesvicensis*

En gruppe af royale eller højfornemme personer er optaget i dødebogen uden direkte forbindelse med klostret, men med adkomst til forbøn. Flere af dem havde udrettet store ting for cistercienserordenen, mens andre blev trukket ind i ordenens forbønner som slægtninge til egentlige velgørere. De er ikke alle sikkert identificerede.⁷ Datoerne, hvorunder de er indført i bogen, er generelt unøjagtige i forhold til korrekt døds-

dag. I den rækkefølge de optræder i dødebogen, drejer det sig om følgende:

- Dominus Philippus comes [sandsynligvis grev Filip 1. af Flandern (1143-1191, regent 1157/58-1191) Ved store gaver opnåede han at blive begravet i Clairvaux, hvor et kapel fik navn efter ham]
- Dominus JOHANNES Principis illusterrimus Rex Danorum med tilføjelsen *særlig beskytter af vor orden (precipuus fautor Ordinis nostri)* [Hans (1455-1513), konge af Danmark 1481-1513]
- Dominus KANUTUS ERICI Dux Jutii [sandsynligvis Knud Lavard (ca. 1091-1131), hertug af Slesvig, en titel der dog det meste af 1100-tallet var: jydernes hertug]
- Dominus RICHARDUS Rex [Richard 1. Løvehjerte (1157-1199), konge af England 1189-1199. Grundlagde i 1189 cistercienserklostret Bonport og gav samme år indtægterne af kirken i Scarborough til cistercienserordenens generalkapitel i Cîteaux]
- PHILIPPUS Rex [Filip 2. August (1165-1223), konge af Frankrig 1180-1223]
- Comitissa Blesensis [grevinde Marguerite af Blois (1170-12. juli 1230), datterdatter af Ludvig 7., gift med Gautier II d'Avesnes]

Blyplade fundet i en muret grav i Kapitelsalen. Teksten: "Her hviler benene af Laurentius, abbed i Herrevad". Det drejer sig sandsynligvis om den abbed, der også er nævnt i Dødebogen.

(ca.1170-ca.1244), greve af Blois og Chartres]

- Rex Castelle [Alfonso 8. (1155-1214), konge af Kastilien 1158-1214. Grundlagde i 1187 sammen med Eleanora af England cisterciensernonneklostret Santa Maria La Real de las Huelgas]
- Regina Castelle [Eleanora af England (1162-1214), gift med Alfonso 8.]
- LODOVICUS Rex [Ludvig 8. (1187-1226), konge af Frankrig 1223-1226]
- BLANCHA Regina [Blanche af Kastilien (1188-1252), gift med Ludvig 8. Grundlagde i 1241 cisterciensernonneklostret Maubuisson; grundlagde sammen med Ludvig 9. nonneklostret Le Lys (1244) og munkeklostret Royaumont (1228)]
- Dominus Robertus comes [grev Robert 1. af Artois (1216-1250), søn af Ludvig 8. og Blanche] & filius ejus [og hans søn] [grev Robert 2. af Artois (1250-1302), søn af Robert 1. af Artois]

Det synes at være dronning Blanche, som er omdrejningspunktet for de fleste i denne gruppe af royale personer. En del af hendes familie fremgår af slægtstavlen nederst på siden:

I modsætning til disse højfornemme og mest udenlandske personer findes i dødebogen også en gruppe af knap så fornemme danske personer. I denne gruppe findes lavadelige personer fra klostrets omegn. Herrer (herunder riddere) og fruer af mere eller mindre fornem stand er følgende:

- Hr. Niels af Bildrup (*Dominus Nicolaus de Bildrup*)
- Hr. Knud Hvid ridder (*Dominus Kanutus Hwithe miles*)
- Hr. Erik Halmreeb ridder (*Ericus Halmreeb miles*)
- Hr. Mikael af Hostrup (*Dominus Michael de Hostrup*)
- Hr. Peter Kraag (*Dominus Petrus Kraag*)
- Hr. Jakob Rostort (*Dominus Jacobus Rostort*)
- Hr. Peter Rosted ridder (*Dominus Petrus Rostedt miles*)

Slægtstavle over dronning Blanches familie.

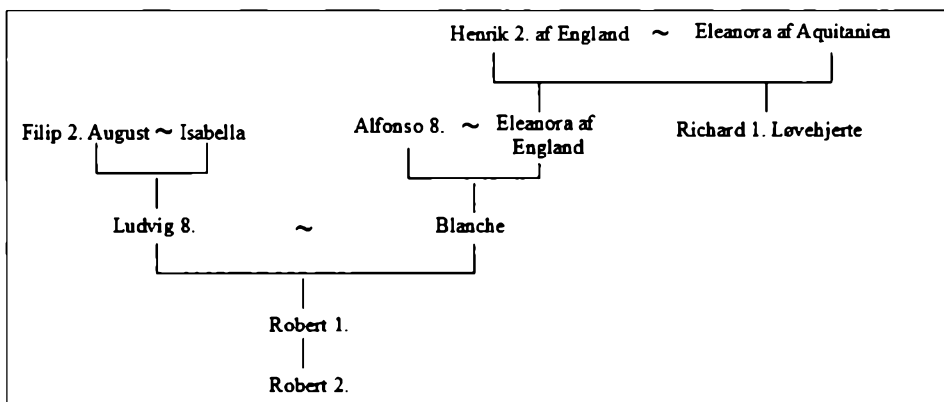
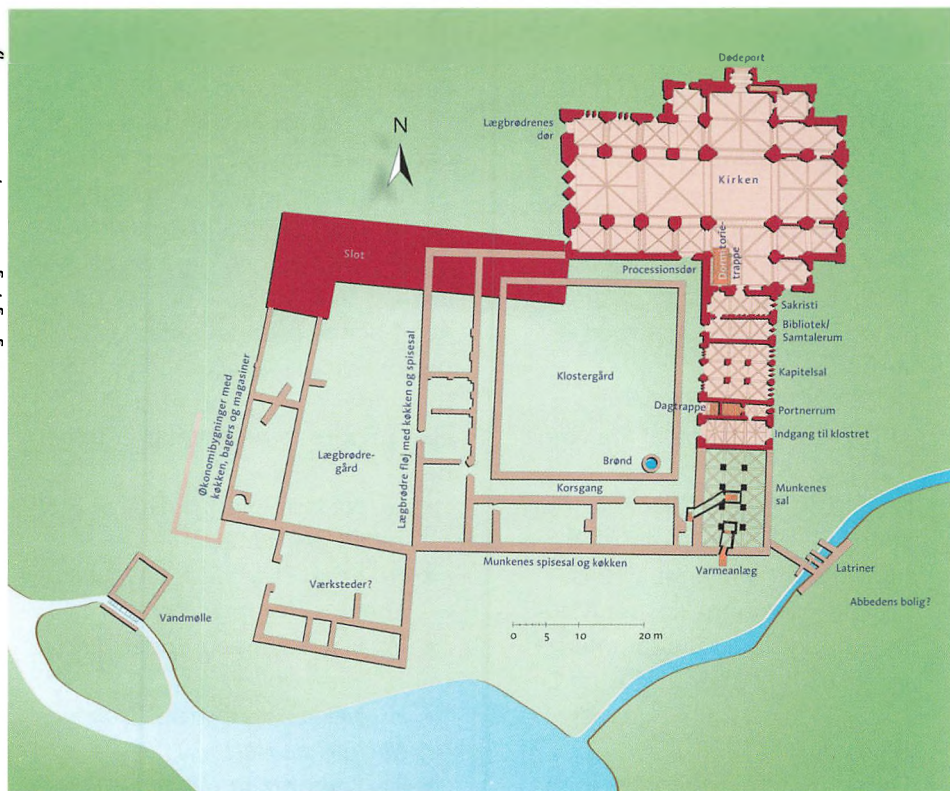

Illustration: Forfatteren.

Løgum Kloster som det sandsynligvis så ud kort før reformationen. Bemærk, at slottet på kortet først blev opført omkring år 1600.

- Hr. Johannes Limbek (*Dominus Johannes Limbeck*)
- Fru Margareta (*Domina Margareta*)

Hr. Michael var hjemmehørende i Hostrup, ca. 15 km fra klosteret. Hans adkomst til forbøn kendes ikke. Anderledes med Hr. Johannes Limbek, som var herre til Trøjborg, også ca. 15 km fra klosteret. Han havde en alvorlig kontrovers med klosteret, en kontrovers som endte i 1379 med, at han betalte klosteret en større sum penge og gav gods oveni, og samtidig bad han om at blive begravet i klosteret. Hr. Peter Rosted hørte

måske til i Roost, som i 1357 hed Rostet, igen ca. 15 km fra klosteret. Det er ikke givet, at *Jacobus Rostort* er identisk med den *Jacobus Rosteth*, som i 1334 gav gods mod at få gravsted i kirken. De øvrige i gruppen er ukendte.

Dødebogen var tænkt som en evighedskalender, med navne på personer som skulle mindes til evig tid. Men evigheden blev kun kort i Løgum Klosters tilfælde. Allerede året inden dødebogen blev nedfældet i Sorø i 1518, var Luther trådt ind på scenen, og snart rullede reformati-onsslavinen hen over Sønderjylland. I

1541 var det slut med katolske rutiner i Løgum Kloster, idet abbeden måtte afgive troskabsed til kongen og love at følge protestantisk liturgi. Klosteret fungerede endnu i 1552, hvor klostrets prior er nævnt. Hvor når klosteret reelt eller formelt blev ophævet, ved man ikke.

Munkene forsvandt, og klosterbygningerne forfaldt og forsvandt i stor udstrækning. Klosterbibliotekets bøger blev spredt for alle vinde, og kun brøkdeler er tilbage. Men dødebogen fra Løgum overlevede, og den er nu den eneste bevarede dødebog fra de 20 cistercienserklostre i Skandinavien. Bogen er et særdeles værdifuldt Løgumkloster-klenodie, som sidste år kunne fejre sit 500 års jubilæum. ■

Litteratur

Bartholdy, Olga (1973): *Munkeliv i Løgumkloster*. (1974, 2. opl.; 1987, 2. udg.; 2006, 3. udg.). Løgumkloster: Refugiets Kulturforening.

France, James (1992): *The Cistercians in Scandinavia*. Kalamazoo/Michigan: Cistercian Publications Inc.

Håndskriftfortegnelser (1909): *Arne*

Magnussons i AM. 435 a-b, 4to indeholdte Håndskriftfortegnelser med to tillæg, ed. Kommissionen for Det Arnemagnæanske Legat, København: Gyldendalske Boghandel.

Jørgensen, Ellen (1909): *Helgendyrkelsen i Danmark. Studier over Kirkekultur og kirkeligt Liv fra det 11. Aarhundredes Midte til Reformationen*. København: H. Hagerups Forlag.

SRD IV (1776): *Scriptores Rerum Danicarum Medii Aevi*, Vol. IV (J. Langebek & P.F. Suhm eds.). Hafniae 1776.

Sterum, N.T. (2010): *Løgum - kloster, slot og by*, I-II. Haderslev: Skrifter fra Museum Sønderjylland, Vol. 3.

Noter

1 Håndskriftfortegnelser 1909. s. XIV, XVI, XIX og 103. Tak til Arne Mette Hansen, Den Arnemagnæanske Samling, for denne henvisning.

2 SRD IV 1776, s. 575-587.

3 Se abbedliste, James 1992, s. 517 ff.

4 Sterum 2010, s. 38.

5 Sterum 2010, s. 69 & 71.

6 Sterum 2010, s. 75 f.

7 Jørgensen 1909, s. 22. Bartholdy 1973, s. 74, tager fejl med hensyn til dronning Blanches forældre og søn Ludvig 9. Forældrene var ikke kong Filip af Kastilien og hans dronning, og Ludvig 9. den Helige er ikke indskrevet som død, men dødebogens kalender anfører d. 25. august som hans festdag (der også er hans dødsdag).

8 Knud Hvid og Erik Halmreeb er indført sammen med fællesbetegnelsen som ridere (*milites*) jf. SRD 1776, s. 581.

Ny skriftlig kilde - om den (formentlig) sidste prior i Løgum Kloster

Af mag.art. Niels T. Sterum

ARKIVET PÅ GODSET NEHMTEN (Kreis Plön, Schleswig-Holstein) har arkivaren, fru Beese, fundet en optegnelser fra slutningen af 1500-tallet, som bl.a. meddeler navnet på den sidste prior i Løgum Kloster samt hans dødsår. Dette fund er kommet til min kundskab 30.11.2018 gennem dr. Martin Schröter, Hamburg, som er *Vorsitzender des Vereins für katholische Kirchengeschichte in Hamburg und Schleswig-Holstein*. Nye skriftlige kilder om klostrets sidste tid er ikke hverdagskost, og derfor bør der, selv på denne lille udvidelse af vor viden, ofres opmærksomhed.

Reformationsuroen i Sønderjylland, som begyndte allerede 1525 i Haderslev, gik i lang tid uden om Løgum Kloster. I 1540 bekræftede kong Christian III klostrets privilegier, men i 1541 blev klostrene i Hertugdømmerne afkrævet troskabsed til kongen, og klostrene fik samtidig besked på, at de katolske rutiner for gudstjenester skulle ophøre. Selv om der ikke foreligger noget skriftligt derom, må man regne med, at også Løgum Kloster nu indrettede sig efter de nye forhold, hvor munkene forblev i klostret, og optag af nye munke stadig var tilladt.

Klostret var formelt underlagt kongen fra 1541 til 1544, hvor han delte Hertugdømmerne mellem sig og

sine brødre, Adolf og Hans. Hans valgte delen med Løgum Kloster, som derefter hørte til hans område indtil hans død i 1580. Han lod foreløbig klostret bestå. Da abbed Nils Perssen døde i 1546, fandt nyvalg sted. Den nye abbed, Morten Iversen, døde dog allerede 1548. Da der ikke foregik nyt valg, blev han den sidste abbed. Men klostret som sådant fortsatte med at bestå, nu formentlig under ledelse af prioren, den hidtil næstkommanderende munk.

Abbed Morten er ofte nævnt i litteraturen om Løgum Kloster. Prioren, derimod, er kun kendt fra det arkiv, som hertug Hans den Ældre havde på sit slot Hansborg i Haderslev. Hertug Hans skriver fra Haderslev den 27. november 1553 et brev, hvori nævnes "prioren i Løgum Kloster", og få dage efter, den 6. december 1553, endnu et brev, hvori nævnes "vor prior i Løgum Kloster". Derefter er kilderne tavse - indtil nu - om munkene i Løgum, og munkelivet syntes da slut kort efter 1553.¹

Man har hidtil ikke vidst mere om denne prior, end at han var nævnt i de to breve fra hertug Hans. Nu kommer så fundet i Nehnten godsarkiv (Gutsarchiv Nehnten, Sign. Varia, VK 18), en håndskreven notits på papir med en ukendt håndskrift fra

slutningen af 1500-tallet. Den fuldstændige tekst gengives her i fru Beeses læsning:

“Lem Kloster 1120: Anno ist Lem kloster angefangen worden zu bawen undt hatt hernacher von jahren zu jahren mit erbawung der kirchen herrlichen zugenommen.

Darinnen 5 bischoffe bey dem hoch-en altar begraben sindt; drey liegen neben einander fur dem altar, der 4. auff der suder undt der 5. auff der nor-der seitten des altars begraben. Der letzte apt in diesem kloster hatt Martinus geheissen und der letzte prior, herr Severinus Lundt war von Flenßburg burtich. Undt / wie / wirt berichtet, soll dieser letzte prior, herr Severin auß mutter leibe gesnitten sein. Undt ehe er auff diese weldt geboren kam, von seinem vater [gestrichen: In dies kloster verlobet worden,] so fern es ein

sohn undt ihm Ghott das leben fristen, in dies kloster ist verlobet worden. Undt ist dieser prior ein ghottseliger frommer herr gewesen, der sich in sei-nem todtbette von des bapstes irthumb abgewendet undt zum christli-chen glauben bekert hatt. Solchs ist ge-schehen anno 1559 desselbigen som-mers, da Ditmarschen gewunnen wart”.

En oversættelse til dansk af den tyske tekst er følgende:

“Løgum kloster 1120: Anno er Løgum Kloster begyndt at bygge og har herefter herligt fortsat år efter år med bygning af kirken. Deri er fem bis-kopper begravet; tre ligger ved siden af hinanden foran altret, den 4. er be-gravet på den søndre og den 5. på den nordre side af altret. Den sidste abbed i dette kloster har heddet Mar-tin, og den sidste prior, Hr. Severin

Efter klosterets nedlæggelse blev byen centrum i Løgumkloster Amt. Kobberstik efter tegning af I.C. Colp med prospekt over Løgumkloster.

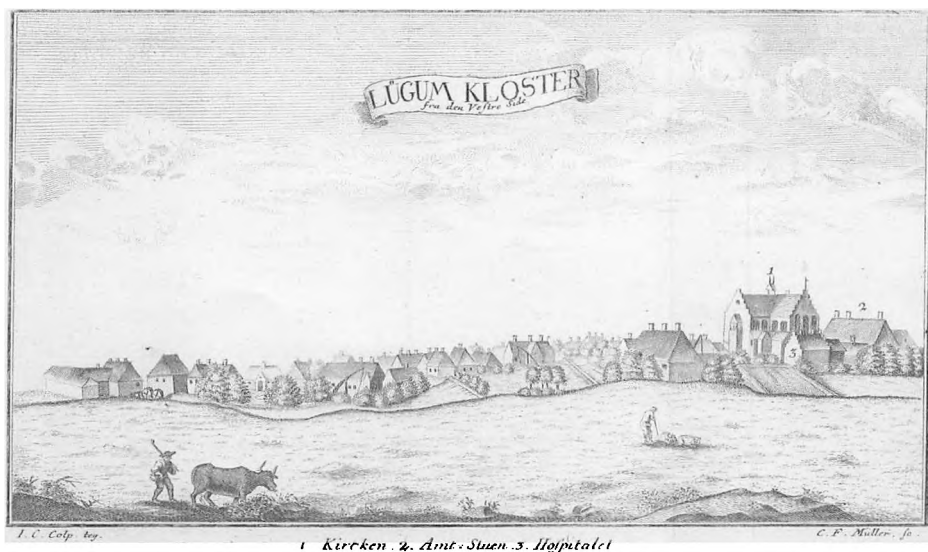

Illustration: Fra Pontoppidans Den danske Atlas 1781.

Lundt, var født i Flensborg. Og /som / det fortælles, skal denne sidste prior, Hr. Severin, være skåret ud af sin moders liv. Og før han blev født til denne verden, var han af sin fader [overstregget: Til dette kloster blevet lovet,] for så vidt det blev en søn og Gud lod ham leve, blevet lovet til dette kloster. Og denne prior havde været en gudfrygtig, from herre, som på sit dødsleje vendte sig fra pavens fejl og bekendte sig til den kristne tro. Sådant skete det anno 1559 samme sommer, da Ditmarsken blev vundet”.

Vi kan nu sætte navn på den (formentlig) sidste prior: Severin Lundt.

Og selv om notitsen er legendeagtig med hensyn til hans fødsel, faderens løfte om at klostergive ham og hans omvendelse på dødslejet fra den katolske tro til den lutherske kristendom, så er det antageligt påideligt nok, at han var fra Flensborg og, at han døde i 1559. Teoretisk set kan han have været i embede ved sin død, idet klostret som institution bestod indtil 1566/67. Der kendes ikke noget dokument, der nævner nedlæggelsen af klostret eller oprettelsen af det Løgumkloster Amt, som kom til at omfatte det tidligere klostergods. Løgumkloster Amt eksisterede som forvaltningsområde indtil 1867.

Det nyfundne dokument i Gutsarchiv Nehmten, Sign. Varia, VK 18.

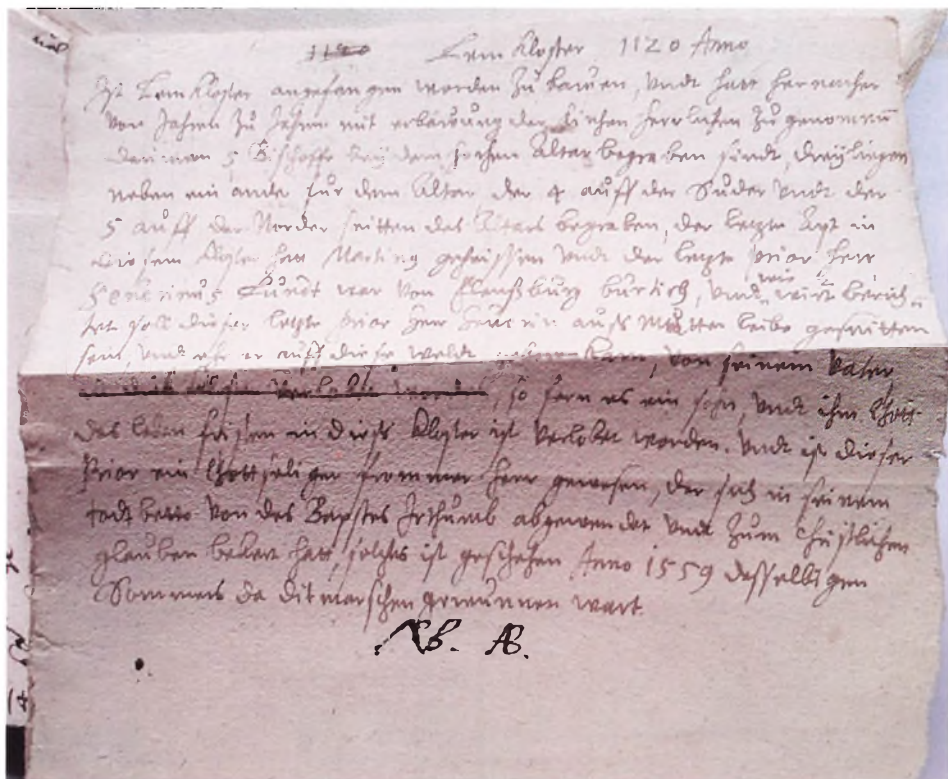

Foto: Martin Schröder.

Priorens opgave i klostret siden abbed Martins død kan kun have omfattet den gejstlige ledelse af klostret, ikke den egentlige godsforvaltning. Allerede fra 1545 synes hertug Hans at have haft fast styr på administrationen af klostret med et mindre ud salg af klostergods. I de følgende år nævnes i spredte kilder forskellige verdslige personer som bestemmede for de praktiske forhold i klostret.²

Notitsens angivelse af klosterbyggeriets begyndelse til 1120 afspejler den usikre forståelse i ældre tid af tidspunktet for klostrets grundlæggelse. Niels Heldvad skrev således i 1625 i et og samme værk, at klostret var stiftet i 1113, men også at det var stiftet i 1152.³ Det var først senere, at man i historieskrivningen er nået til enighed om, at grundlæggelsen - først i Seem ved Ribe efterfulgt af flytning til Løgum - foregik mellem 1170 og 1175. De nøjagtige årstal er endnu til diskussion.

Notitsen fra Nehmten giver også et bidrag til viden om en latinsk indskrift, som en gang fandtes på en *tavle* i klosterkirken i Løgum.⁴ Indskriften hædrer fem 1200-tals biskopper, fire fra Ribe og en fra Børglum, som er begravet i kirken. Indskriften findes i en lang form, som slutter med at beskrive gravenes fordeling omkring højaltret nøjagtig som nævnt i Nehmten-notitsen, og i en kort form, der mangler slutningen med gravenes fordeling. Indskriftens

oprindelse fortaber sig i det uvisse. Den korte form blev gengivet på tryk i 1604 af Arild Huitfeldt,⁵ den lange i 1625 af Niels Heldvad.⁶ Efter sproget at dømme kan indskriften stamme fra omkr. år 1500. Med Nehmten-notitsen ved vi nu, at kendskab til indskriftens lange form var udbredt allerede i slutningen af 1500-tallet.

Den lille notits fra Nehmten har således perspektiver af interesse for enhver med interesse for Løgumkloster. ■

Litteratur

Heldvader, Nicolaus (1625): *Sylva Chronologica Circuli Baltici*. Theil I-II. Hamburg.

Huitfeldt, Arrild (1604): *Den Geistlige Histori offuer alt Danmarckis Rige*. Kiøbenhavn. Fotografisk genoptryk 1979.

Sterum, Niels T. (1989): Hertuger, amtmand og befalingsmand i Løgumkloster 1544-1616, en nøgle til Løgumkloster slot. *Sønderjyske Årbøger*, 1989, p. 115-126.

Sterum, Niels T. (2010): *Løgum - kloster, slot og by. 'Pionerer i ødemarken'*. Del I-II. Skrifter fra Museum Sønderjylland, Vol. 3. Haderslev.

Noter

1 Sterum (2010) Del 1, s. 185. Jeg har tidligere (1989, 119) fejlagtigt ment, at prioren blev sognepræst i Abild 1552.

2 Sterum (1989), s. 119 ff

3 Heldvader (1625), Theil II, s. 139, henh. Theil I, s. 47.

4 Sterum (2010), Del I, s. 69 ff.

5 Heldvader (1625), Theil I, s. 47 f.

Grænselandskronikken

Af historiker Jørn Buch

Jørn Buch holder måned for måned øje med udviklingen i det sønderjyske/slesvigske grænseland og viderebringer historier fra områdets aviser. Grænselandskronikken er udtryk for forfatterens egne holdninger, der ikke nødvendigvis deles af Historisk Samfund for Sønderjylland.

VUC Syd - fejl på fejl af Geil

DET ER EN SKANDALE, at borgmester Geil fra partiet Venstre er løbet fra sit ansvar som tidligere formand for VUC Syd's bestyrelse - og det er en skandale, at det skulle tage så lang tid for avisen JydskeVestkysten,

før de ville bore i denne sag, som demonstrerer, *hvor du har Venstre!* Men nu viser det sig heldigvis, at VUC Syd stadig eksisterer, om end i en mere ydmyg udgave. JydskeVestkysten kan den 10. april meddele, at VUC Syd er ved at leje sig ind hos Haderslev Handelsskole. Men skolen har været meget tæt på en lukning, bl.a. på grund af for stor gæld.

Allerede i januar 2019 stod det klart, at ministeren ville fastholde ønsket om at bevare VUC Syd i en slankere udgave med hovedsæde i Aabenraa efter indstilling fra det midlertidige styre. Og det blev bekræftet af ministeren den 28. februar, skriver

Livstrappen af den dansk-tyske kunstner Heidi Guthmann Birck foran VUC Syd i Haderslev. Den midlertidigt udpegede bestyrelse skal også i den kommende tid styre uddannelsesinstitutionens skæbne.

Foto: Ute Levisen, Der Nordischeswiger.

avisen JydskeVestkysten. I mellemtiden havde skolen gennemgået flere fyringsrunder af ledelse og medarbejdere og sat de imponerende bygninger til salg, både den flotte glasbygning og den senere tilbyggede grimme jernagtige bygning. Bygninger, der bærer de såkaldte gode danske navne *Lighthouse* og *FlowFactory*. Samtidig trues skolen af en voldgiftssag fra en række af de tidligere lærere.

Avisen JydskeVestkysten kunne den 26. januar meddele, at det har pillet ved Haderslev kommunes omdømme blandt politikere fra nabokommunerne, men det er ikke alene blandt politikerne, kan man tilføje, det gælder i høj grad også for menigmand. Men - ligesom i Folketinget - har man et flertal i byrådet, så har man også stadig byrådets såkaldte *tillid*. Gad vide, hvornår politikerne lærer, at tillid er noget, man skal gøre sig fortjent til? Det er ikke noget, der skal stemmes om! Venstres byrådsgruppe udtrykte søndag den 27. januar tillid til borgmesteren iflg. JydskeVestkysten. Jo, som de selv siger i Venstre: "*Venstre ved du, hvor du har!*" Det er utroligt, at politikerne ikke lærer at forstå, hvorfor politikerleden desværre bliver mere og mere udbredt i vort land?

Men endelig lykkedes det JydskeVestkysten at få borgmesteren i tale, først for en kommentar den 26. januar, hvor han tillader sig at smøre sagen af på den daglige ledelse ved at tale om *et loyalitetssvigt mellem ham og den daglige ledelse*. Men dernæst lykkedes det avisen for første

gang at få et længere interview, hvad han i 1,5 år har nægtet. I interviewet den 7. april mener Geil, at det er "*en storm i et glas vand ... og bestilt arbejde for at eliminere en af de bedste uddannelsesinstitutioner i Sønderjylland*", og det mener Geil, skulle være foretaget af STUK, den statslige Styrelse for Undervisning og Kvalitet. STUK overvejer til gengæld, om man skal indbringe sagen om revisorerne for domstolene. Skolen har en stor gæld, der er ødslet med skatteborgernes penge, som Venstre ellers ynder at sige, og Geil forlod formandsposten i utide, da han var klar over, at VUC Syd havde voldsomme problemer. Han smurte dermed sagen af på Knappe.

Doktordisputats:

Gerningsmænd eller ofre?

Det blev det største tilløbsstykke nogensinde, da lederen af Frøslevlejrens Museum Henrik Skov Kristensen den 22. marts skulle forsvare sin disputats på Alsion i Sønderborg. Mange gik forgæves, og en stor del måtte nøjes med en videoversion i et nærliggende lokale. Den store interesse skyldtes uden tvivl den evige diskussion om juridisk og moralsk medansvar for mange af Besættelsestidens voldsomme begivenheder og forbrydelser. Det er derfor, vi beskæftiger os så intenst med historie. Mange så sig selv i mindretallet som ofre, da en meget stor del af mændene i maj 1945 blev interneret i Frøslevlejren, som dermed skiftede navn til Fårhuslejren.

Det er Henrik Skov Kristensens for-tjeneste, at der overhovedet kom hul på bylden, at der blandt de mange yngre medlemmer af det tyske mindretal er kommet en moderne, demokratisk selvrefleksion over for-fædrenes gerninger. Det startede på Sankelmark i 2012, da Henrik Skov Kristensen præsenterede sin første bog om det tyske mindretal og Fårhustiden. Kurt Seifert var den al-lerførste, som rejste sig og tog af-stand fra sin bedstefars gerninger, men mange fulgte efter, og man for-nemmede en fantastisk lettelse over, at det endelig skete. Som den gode redaktør Gwyn Nissen skrev i en kommentar i Der Nordschleswiger den 8. februar: *"Alle vidste besked, men der blev sjældent åbent talt der-om"*.

Men ved disputatsen, som varede over fem timer, var der flere oppo-

Gerningsmænd eller ofre? er titlen på Henrik Skov Kristensens nyeste bog.

nenter ex auditorio, som det så fint hedder, bl.a. tidligere chefredaktør Siegfried Matlok, som korrekt frem-hævede, at processen med demokra-tiseringen var startet allerede i 1970'erne. Jeg har selv utallige gan-ge mundtligt - og nu også skriftligt - givet udtryk for, at det startede med den nye generalsekretær Peter Iver Johannsen i 1973. Han demonstrere-de gang på gang et demokratisk, fremadrettet og åbent sindelag. Jeg glemmer aldrig første gang, jeg var til samtale med ham på sekretariatet i november 1985, hvor jeg mødte en åbenhed, ærlighed og ligefremhed, som har karakteriseret ham siden. Og processen fortsatte med de efter-følgende formænd for BDN, først Hans Heinrich Hansen, som på Dyb-bøl holdt den flotteste af alle taler ved 75-års jubilæumsfesten i 1995, hvor han erklærede, at det var en retfærdig grænse, der var blevet trukket i 1920. Og tænk: mange danske sønderjyder ville slet ikke have haft ham med - Dybbøl skulle ikke bruges til forsoning!

Men også efterfølgeren Hinrich Jür-gensen er ligeså en tiltalende og åben formand, som på Sankelmark i 2012 efterlyste en udstilling i Frøslevlejren, så han kunne tage sine børn med til udstillingen om Fårhuslejren, for at hans børn og børnebørn kunne for-stå, hvad det var for forfærdelige ting, deres bedstefar/oldefar havde været med til. Se det var et fantastisk godt eksempel på at vise, at man havde

lært noget af fortiden! Tak for det, Hinrich Jürgensen. Du har dermed i praksis demonstreret, hvad så mange alt for ofte roser i skåltalerne, at der er forhold i det dansk-tyske grænseland, som kan bruges som eksempel andre steder. Du er eksemplet.

Men der er efter min mening også en tredje faktor, som har betydning for glæden over afspændingen i det dansk-tyske grænseland. Det var den tidligere slesvig-holstenske ministerpræsident Barschels støtte til det danske mindretal i 1985, hvor man gik ind for at støtte de danske elever i Sydslesvig med det samme beløb, som de tyske elever kostede i gennemsnit. Dermed var det for delstaten Slesvig-Holsten slut med at se på det danske mindretal som en modsætning til den tyske flertalsbefolkning. Og det smittede af på det tyske mindretals opfattelse af sig selv i forholdet til den danske flertalsbefolkning i Nordslesvig.

Aarø-færgen i Aarø Sund Havn, 2018.

Foto: Wolfgang Pehlemann, Wikimedia Commons.

Det tyske mindretal har økonomisk bidraget med støtte til bogen om gerningsmændene, hvad der ligeledes er et udtryk for de moderne og demokratiske forhold i mindretallet. Og i avisen Der Nordschleswiger har den gode Gwyn Nissen direkte skrevet, at man i mindretallet skal være taknemmelig for, at der er nogen, der kaster lys over mindretallets historie! Flot - og korrekt sagt!

Tillykke med doktorgraden, men først og fremmest tillykke med, at du fik gang i debatten dr.phil. Henrik Skov Kristensen!

Aarø-færgen sejlede i ring

Der var ingen dramatik, da Aarø-færgen sejlede i ring lørdag middag, den 23. februar, men det skyldtes primært en kvindelig styrmand, som hurtigt tog over, da kaptajnen havde fået et ildebefindende og var besvimmel på broen. Hun havde straks reageret, da færgen sejlede i ring, over-

tog styringen og efterlyste over højttaleren, om der var en læge ombord. Dermed blev passagererne klare over, at det ikke var en øvelse, men alvor, da skibet sejlede i ring.

Kaptajnen kom snart efter til sig selv, fortæller JydskeVestkysten, men det var den kvindelige styrmand, som sikrede, at færgen kom godt i land i Aarø Sund. Haderslev Kommune har overfor avisen bekræftet hændelsen, og direktøren for erhvervs- og borgerservice udtrykte glæde over, at de gældende procedurer for sådanne situationer var blevet fulgt efter bogen. Når styringen af færgen forsvinder, vil den per automatik sejle i ring.

Men det var dog heldigt, at det skete i åbent farvand og ikke på vej ind i havnen? Måske det er det samme, der er sket med håndteringen af VUC Syd-skandalen?

Als-Fyn bro?

Danmark er broernes land - og brobyggernes, men en mulig bro mellem Als og Fyn er af Regionen skudt til hjørne. Idéen til en bro mellem Als og Fyn er kommet fra Jørgen Mads Clausen, der samtidig er formand for den styregruppe, der for nogle år siden blev nedsat for at fremme den politiske velvilje for sagen. Styregruppen arbejder for at få iværksat forundersøgelser, der skulle finde ud af jordbundsforhold m.m., inden et byggeri kunne gå i gang. Men disse forundersøgelser er nu skudt til side af Region Syddanmark, som ikke har taget det med i sin plan for de kommende års infrastrukturprojekter.

Men også regeringen har skudt projektet til hjørne, da de heller ikke har planer om forundersøgelser med i deres nye trafikaftale med DF. Måske pengene skal bruges på Tulle-banen og en omfartsvej ved Mariager?

En ny rapport fra Vejdirektoratet har imidlertid givet styregruppen et fornyet håb. Det fremgår nemlig af Vejdirektoratets nyeste tal, at det økonomiske grundlag for broen ser meget bedre ud, end det man først havde regnet med, skriver Flensborg Avis den 25. marts, hvor Jørgen Mads Clausen giver udtryk for, at han opfatter Vejdirektoratets rapport som et skulderklap til styregruppen og et udtryk for, at en bro samfundsøkonomisk vil være en god forretning i modsætning til Regionen, som har svært ved at tænke nyt.

Zeppelinmuseet i Tønder belønnes

Jyllands-Postens fond har doneret Zeppelinmuseet i Tønder 1 mio. kr., som skal bruges til at udvikle et større projekt for, hvad der skal ske på stedet for Zeppelinbasen, der blev oprettet i starten af 1. Verdenskrig i 1914. Projektet hedder *Zeppelin Tønder* og er af ganske ny dato. Det startede oprindeligt som et frivilligt en-mands-projekt af Manfred Petersen for mange år siden, som i første omgang førte til det første spinkle samarbejde med Tønder Museum i 1991. Det blev i 1999 til en egentlig anerkendelse som museum, men stadig på frivilligt grundlag.

Det eneste der er tilbage fra den gamle base fra 1. Verdenskrig udover fundamenterne til de tre store hang-

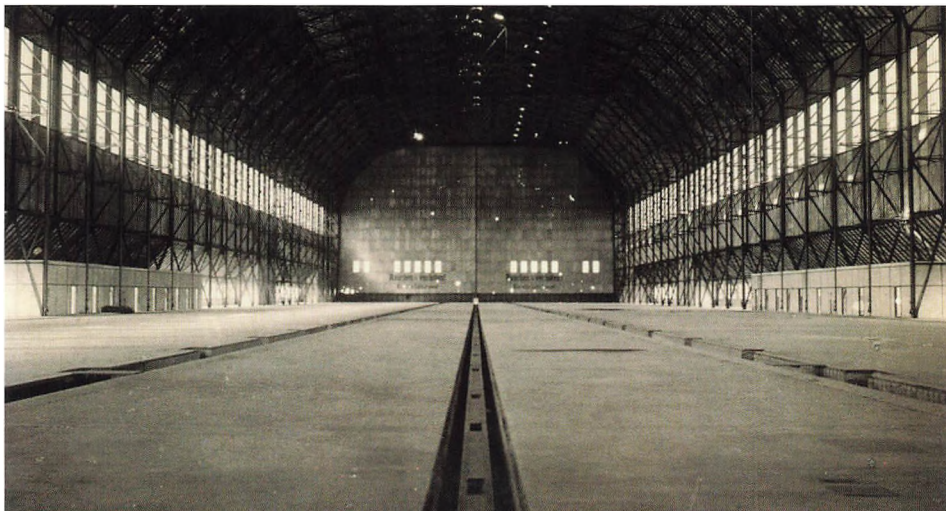

Foto: Johs. Trimm 1920, Museum Sønderjylland.

Zeppelinhallen i Tønder set indefra.

arer for Zeppelinerne, er flyhangaren, som husede de fly, der skulle beskytte basen mod angreb fra briterne. Det var denne flyhangar, som blev brugt i den sidste scene i filmen *I krig og kærlighed*, som netop handlede om 1. Verdenskrig.

I 2017 var man ellers i Tønder Kommune klar til at nedrive denne flyhangar, hvad der heldigvis rejste en voldsom protestbølge ikke alene blandt Tønders borgere, men også blandt politikere på Christiansborg. Det betød, at hangaren kom på finansloven i 2018 samtidig med, at kommunen kunne mageskifte området med Soldaterskoven. Dermed blev Zeppelin projektet et kommunalt projekt. Og det er til dette projekt *Zeppelin Tønder*, der i begyndelsen af april 2019 blev doneret 1 mio. fra Jyllands-Postens Fond. Pengene skal bruges til at udvikle et koncept for, hvad der kan gøre *Zeppelin Tønder* til et internationalt oplevelses- og formidlingscenter.

Med dette kommende projekt vil

der i Tønder kunne gøres rede for verdenshistoriens første vellykkede luftangreb fra et britisk hangarskib. Det skete den 19. juli 1918. Efter afslutningen af 1. Verdenskrig skulle Tyskland i henhold til Versailles-freden demontere alle deres Zeppelin-baser, men da var Tønder i mellemtiden heldigvis blevet en del af Danmark, og basen blev således delvist reddet. Dog blev de store hangarer ødelagt af det danske militær i 1923. Men med donationen er Tønder endelig godt på vej til at genskabe forestillingen om og oplevelsen af, hvordan Zeppelin-basen engang fungerede. Tillykke!

Støjgener på Flyvestation Skrydstrup

Danmark har investeret mange milliarder kroner i nye F-35 kampfly, som desværre har vist sig at koste meget mere, end Forsvarsministeriet havde meddelt Folketinget. Prisen er fore-

løbig steget fra 16 til over 66 milliarder danske kroner, skriver Jyllands-Posten den 3. april og tilføjer, at flyene også vil støje meget mere, end politikerne havde troet - og i hvert fald, hvad ministeren har fortalt Folketinget og dermed befolkningen. I første omgang havde forsvarsminister Claus Hjort Frederiksen fortiet, hvor voldsomme støjgenerne var, og Forsvarsministeriet havde forestillet sig, at det behøvede man ikke fortælle befolkningen. Det giver ingen tillid til, at det er militæret, der skal sikre demokrati og ordentlige forhold i et samfund.

I slutningen af maj i år vil man fra Flyvestation Skrydstrup for første gang demonstrere for befolkningen, hvad det er for støjgener, et F-35 fly skaber. Og først efter sommerferien vil beboerne i Skrydstrup og Over Jerstal og omegn få at vide, hvem der kan få enten frikøbt eller støjisoleret deres huse. Jyllands-Posten har i en artikel den 13. april beregnet, hvor mange huse og ejendomme, der bliver berørt af de nye F-35 fly, og har samtidig vist, hvor mange flere huse der er ramt af de nuværende F-16 fly, som også viser sig at støje væsentlig mere end meddelt af Forsvarsministeriet. Ifølge Jyllands-Posten så berører støjgenerne fra de nye F-35 fly 21 gange så mange huse som oprindeligt beregnet, i alt 895 boliger. I 2016 havde forsvarsministeren afvist, at det overhovedet ville blive nødvendigt at støjsikre eller ekspropriere boliger pga. flystøj. Og nu viser det sig ikke alene, at Forsvarsministeriet allerede dengang

vidste, at støjgenerne ville gå langt over Miljøministeriets støjgrænser, men at de har tilbageholdt rapporter derom i to år! To år! Det er utroligt, at forsvarsministeren stadig kan sidde på sin post!

I Skrydstrup har beboerne organiseret sig i *Foreningen Flyvestation Skrydstrups Naboer*, som er rystet over, hvor mange boliger der vil blive støjramt, "*især i forhold til det, som Forsvarsministeriet tidligere har sagt*", udtaler foreningens formand Agnes Rosenlund til Jyllands-Posten. Hun fremhæver også, at man i Norge har "*tilbudt opkøb til de borgere, der bliver værst ramt af støjen. Vi håber meget, at man også i Danmark vil tilbyde opkøb*", slutter hun.

Havde det ikke været bedre at sende flyene til Lindholm - måske vil støjhjelvedet få de afviste asylsøgere til straks at tage hjem til det *fredelige* Syrien?

Dansk-tysk samarbejde

Hvad sker der, når/hvis regionerne nedlægges? Ja, umiddelbart skulle man tro, at Regionskontoret bliver nedlagt. Men det er ikke sikkert. Hvis Regionerne nedlægges, vil det derefter være de fire nordslesvigske kommuner, som skal tage sig af opgaverne. Men Regionskontoret skal fortsat varetage koordinerende opgaver. Det egentlige grænseoverskridende samarbejde skal ifølge sundhedsminister Ellen Trane Nørby fremover varetages af kommunerne, skriver Flensborg Avis den 28. marts og spørger, hvordan det vil gå med financieringen?

Et eksempel på, hvor galt det kan

gå, når det kniber med finansieringen, er den fælles dansk-tysk bachelorduddannelse i *international erhvervsøkonomi med fremmedsprog* mellem universiteterne i Flensborg og Sønderborg. Ifølge Martin Klatt skyldes det den danske regerings sparepolitik, at de mindre campusser har svært ved at vokse, som han udtaler til Flensborg Avis den 27. marts og tilføjer, at to uddannelser er på vej til at blive udfaset.

Vildsvinehegn udløser tyske reaktioner

De danske myndigheder er i fuld gang med at opbygge et vildsvinehegn mellem Danmark og Tyskland, som forventes færdigt til november. Udover hjemlig kritik og kritik fra EU er der stadig flere tyske kritiske røster, bl.a. fra flere partier i det slesvig-holstenske delstatsparlament, som understreger, at det er unød-

vendig, fordi der slet ikke eksisterer afrikansk svinepest i Tyskland, skriver Jyllands-Posten.

Men det er ikke alene de tyske politikere, der er kritiske, også flere tyske medier har kritiseret hegnet og kalder det - efter min mening korrekt - for symbolpolitik. Nu skal vi snart markere 100-året for Genforeningen samtidig med, at man forsøger at få det dansk-tyske grænseland optaget på en UNESCO-verdensarvsliste for immateriel kulturarv. Det hænger overhovedet ikke sammen - tværtimod.

Flensborg kommune har også protesteret og samtidig meddelt, at kommunen fra gammel tid har en vetoret i forhold til dele af skoven i Kollund, skriver aviser Der Nord-schleswiger. Det har de danske myndigheder dog bestridt. Den sag er endnu ikke afgjort. Men sikken et eksemplarisk dansk-tyske grænseoverskridende samarbejde?

Vildsvinehegnet ved den dansk/tyske grænse er blevet dekoreret.

Foto: Lana Riedel, Der Nordschleswiger.

Mojn Rikke

En ung 28-årig kvinde fra Sønderjylland har vakt opsigt med en indspilning af sange å synnejysk. Rikke Thomsen hedder hun, og til avisen Der Nordschleswiger fortæller hun, at hun hidtil altid har skrevet sine sange på engelsk, men det var en fødselsdagssang til hendes bedstefar, der havde sat hende i gang - for det sproch han snakked', det va' synnejysk.

Gennembruddet kom i midten af marts måned, hvor hun havde lagt en video med sine sange på Facebook, og "det har ændret mit liv", siger hun. Sangen *Åltins kolt i København* blev straks et hit, som med lynets hast blev spredt til hele landet.

Hun gav for nylig en koncert på Eckersberg Friskole i Blans, alene med sin guitar og et par standerlam-

per. Hele Blans var flagsmykket i anledning af koncerten, som blev et stort tilløbsstykke. Overskuddet fra koncerten blev givet til skolens musikundervisning.

Rikke mener, at det er blevet mere acceptabelt at bruge sin dialekt. Og hun har givet udtryk for, at mange misunder sønderjyderne deres dialekt, for "det er godt at komme et sted fra, hvor vi er få, der deler noget sammen, og hvor vi er klare i vores identitet". Hvor er det dog fint sagt, og jeg kan kun give hende ret, når hun så fornuftigt tilføjer, at "dialekt og det der med at komme fra udkantsdanmark ikke var noget, man før i tiden viftede med, så tror jeg nu, at det giver mig en særegenhed, og at det er blevet lidt cool at komme et helt specifikt sted fra".

Held og lykke til Rikke - Mojn!

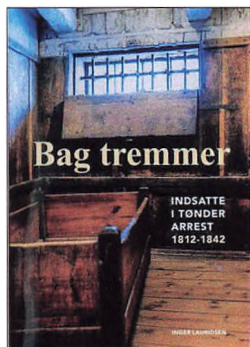
Rikke Thomsen skriver og spiller musik på sønderjysk.

Foto: Thinna Antella.

Bag tremmer i Tønder

Inger Lauridsen: *Bag tremmer - indsatte i Tønder arrest 1812-1842*. Udgivet af Museum Sønderjylland - Kulturhistorie Tønder, 2017. 96 sider, illustreret. Pris: 128 kr.

På museet i Tønder kan man opleve en række fængselsceller, som er bevaret fra den gang bygningen rummede købstadens arrest. Nogle af de indsatte har fordrevet tiden med at snitte i træpanelerne på væggene i

cellerne: Navne, årstal, mønstre, billeder, som kan give beskueren et indtryk af, hvordan de indsatte oplevede livet i arresten - men i sagens natur kun punktvist og på en uklar baggrund. Baggrunden bliver meget tydeligere med denne bog, hvor museets tidligere leder har gravet i de skriftlige kilder, især arrestens protokoller, som er bevaret fra årene 1812-42, og skabt en sammenhængende fortælling om arrestens funktion og nogle af de indsattes liv og vilkår.

I denne periode var strafferetten under forandring. Offentlig piskning og andre korporlige straffe, som tidligere havde været almindelige, var på retur fra slutningen af 1700-tallet, og det gik hurtigere i hertugdømmet Slesvig end i kongeriget. Syd for Kongeåen blev afhugning af fingre for tyveri afskaffet i 1758, nord for den først i 1840. Tortur til opnåelse af tilståelser blev i hertugdømmet afskaffet i 1790, i kongeriget i 1837.

Til gengæld var brugen af frihedsstraf i vækst, og dermed også oprettelsen af institutioner til dette formål. Det kan nok ikke overraske nogen, at tiggere, fulderikker, prostituerede, slagsbrødre og tyveknegte m/k fylder godt op i protokollerne, og at langt de fleste af dem kom fra samfundets laveste lag. Derimod kan det nok overraske, når der nu og da også bliver indsat f.eks. en fattigfoged (en af byens embedsmænd -

omend en af de lavere), en guldsmed (for fuldskab) og en politibetjent og markedsfoged (for klammeri).

Selv forseelser, der set med vor tids øjne er mindre alvorlige, kunne for et par århundreder siden blive straffet med et ophold i arresten - ofte dog kun af kort varighed. Tiggere fik gerne en straf på mellem ét og tre døgn, men under skærpende omstændigheder kunne den blive betydeligt længere. Kvinder, der blev dømt for prostitution, kom også i fængsel - her var fem dage på vand og brød en helt fast takst.

Berigelsesforbrydelser - tyveri og bedrageri - blev bedømt væsentligt hårdere, og her var et ophold i byens arrest ikke altid nok. En del af de dømte blev sendt videre til tugthuset i Glückstadt, hvilket også skete med indsatte, som var for vanskelige at håndtere i den lokale arrest.

Frihedsberøvelse blev først opfattet som et middel til at afskrække forbryderne fra gentagelser og til at skaffe samfundet af med dem - i hvert fald for en tid. Senere blev det også set som en mulighed for forbedring af de indsatte, som måske kunne påvirkes i retning af at blive ordentlige medlemmer af samfundet efter udstået straf. Denne ændring i opfattelsen af frihedsberøvelse slog dog ikke for alvor igennem i Tønder i den periode (ca. 1812-1916), da de bevarede celler var i brug som byens arrest.

Bogen efterlader det hovedindtryk, at langt de fleste af de indsatte kom fra samfundets bund og vendte tilbage dertil, når de blev løsladt. Opholdet i arresten medvirkede kun sjældent til at forbedre deres muligheder i tilværelsen.

Anker Thygesen

En vikingetidsguldskat fra Sønderjylland

Lars Grundvad m.fl.: *Fæstedskatten - Danmarks største guldskat fra vikingetiden*. Udgivet af TURBINE og Museet på Sønderskov, 2017. 120 sider, illustreret. Pris: 249,95 kr.

I 1911 fandt en bonde fra Fæsted i Sdr. Hygum Sogn en flot guldhalskæde fra yngre vikingetid. For at forhindre, at kæden kom til museet i Kiel, smuglede den dansksindede sønderjyde kæden over Kongeågrænsen

og afleverede den på Nationalmuseet i København. Kæden blev erklæret

Danefæ og har siden været udstillet i den permanente udstilling på Nationalmuseet. Over 100 år senere gik tre amatørarkæologer i gang med at afsøge marken med detektor, i håb om, at kæden ikke kun var et enkeltfund. Efter en systematisk og omhyggelig afsøgning af marken, kom der i juni 2016 de første seks guldarmlinge og én i sølv frem. Resten af året blev der tilbragt mange timer med detektor på marken, hvor der blev fundet flere dele fra skatten. I december 2016 gennemførte Museet på Sønderkov en lille udgravning, hvor der fremkom yderligere flotte guldsmykker. Desuden lykkedes det præcist at stedfæste skattens oprindelige gemmested. Fæstedskatten bestod af næsten 1,5 kg guld, lidt mere end 130 g sølv og er dermed Danmarks største guldskat fra vikingetiden. Selvfølgelig er hele skatten Danefæ og indgår dermed i Nationalmuseets samling i København.

I forbindelse med registrering har Nick Schaadt omhyggeligt fotograferet alle genstandene. Disse billeder danner grundlag for den foreliggende bog, som er udkommet kun et år efter skatten blev fundet. Forfatterne fremhæver selv, at genstandsbillederne er taget i hast før konservering, men billederne er virkelig gode og værd at vise frem som enestående dokumentation af et fantastisk fund, kort efter den så lyset igen efter mere end 1.000 år i jorden.

Efter korte indledende kapitler om fundenes historie samt deres geografiske og historiske kontekst, blev hver enkelt genstand præsenteret på et ensidet foto modstillet en kort præcis beskrivelse. Fundmaterialet er inddelt i grupperne: Halskæden, armlinge, betalingsguld, perlerne, vedhæng og pragtspændet, som giver en nem og overskuelig tilgang til fundet. Hvert afsnit indledes af et passende citat fra Sangen om Bjo-

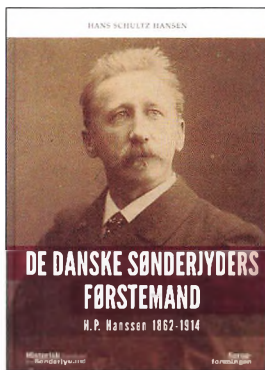
vulf. Stemningsfulde billeder fra nutidige vikingetræf og udgravning illustrerer bogen på en god måde.

Bogen om Fæstedskatten er en prisværdig præsentation af et af de mest fremragende arkæologiske fund gjort i de sidste årtier. Den er ikke kun interessant for et bredt publikum, som hermed kan beundre vikingetidens fantastiske guldsmedearbejde, men er også relevant for fagfolk, som får mulighed for at nærstudere materialet allerede kort tid efter, skatten kom frem af jorden, og inden den mere tidskrævende videnskabelige bearbejdning vil være gennemført.

Silke Eisenschmidt

Første del af fortællingen om H.P. Hanssen

Hans Schultz Hansen: *De danske sønderjyders førstemand - H.P. Hanssen 1862-1914*. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland og Sprogforeningen, 2018. 359 sider, illustreret. Medlemspris: 148 kr.

I 2018 udkom første del af forskningsleder ved Rigsarkivet i Aabenraa, dr.phil. Hans Schultz Hansens tobindsværk om H.P. Hanssen.

Bogen bygger både på eksisterende forskning, trykte kilder og arkivmateriale og beskæftiger sig med H.P. Hanssens tidlige liv og tiden frem til udbruddet af 1. Verdenskrig. Bogen omhandler naturligt H.P. Hanssens store og mangeårige arbejde for at sikre danskheden i Sønderjylland, både som landdagsmand og rigsdagsmand, men beskæftiger sig også med mødet med Helene og deres senere ægteskab og samarbejde.

Næste bind, der bl.a. vil omhandle tiden omkring genforeningen, forventes at udkomme den 10. februar 2020.

Redaktionen

KOM OG VÆR MED I ET GRÆNSELØST FÆLLESSKAB

Vil du være med til at støtte danskheden i grænselandet?

Så bliv medlem af Grænseforeningen og deltag i spændende aktiviteter i din lokalforening. Du får også tilsendt Grænsen, et magasin om mindretal, sprog og kultur, der udkommer seks gange om året.

Meld dig ind via vores hjemmeside eller kontakt en lokalforeningsformand i dit område.

Aabenraa

Jens Overgaard • jensovergaard49@gmail.com • tlf. 4010 8142

Haderslev

Peter Popp Andersen • kapopp@outlook.dk • tlf. 7456 2277

Sønderborg

Kirsten Fanø Clausen • kifanoe@gmail.com • tlf. 6177 8515

Tønder

Marie Stamp • stamp.marie02@gmail.com • tlf. 2074 6088

Rødding - Vejen

Hans Harald Sørensen • hhs111@gmail.com • tlf. 5154 2075

Kolding og omegn

Henning Haugaard • haugaardkolding@mail.tele.dk • tlf. 7550 4339

www.graenseforeningen.dk

GRÆNSEFORENINGEN
FOR EN ÅBEN DANSKHED

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Kniplingsudstillinger i Tønder

Af museumsinspektør Elsemarie Dam-Jensen

Udstillingerne på Kulturhistorie Tønder og Drøhses Hus bærer præg af, at der er *Tønder Kniplingsfestival* i dagene 31. maj - 2. juni.

Rosengrund og bitre mandler - Tønderkniplingernes historie

Allerede fra o. 1600 blev der fremstillet kniplinger på Tønderegnet. 1700-tallet var den gyldne periode, hvor tusinder af kniplersker fremstillede de smukke arbejder i den tyndeste hørtråd. Kniplingerne blev solgt i Tyskland, de baltiske stater, Norge og Danmark.

I denne periode var Tønderkniplingerne forbeholdt overklassen, men i 1800-tallet ændrede kniplingerne karakter, især pga. industrialismens indtog, der medførte, at man nu også kunne fremstille kniplinger på maskine. Det blev muligt for bonde- og borgerstandens kvinder at erhverve kniplinger, som blev brugt som pynt på kraver, huer, manchetter og lommetørklæder. Efter 1864 forsvandt kniplingstraditionen stort set, men i begyndelsen af 1900-tallet voksede interessen for de sønderjyske kniplinger i Danmark. Efter Genforeningen i 1920 rettede man blikket mod, hvad man mente var særligt dansk i Sønderjylland, heriblandt Tønderkniplingerne, hvor Hansigne Lorenzen fra Ballum blev foregangskvinde i forbindelse med genoplivningen af de gamle

kniplingstraditioner.

Udstillingen *Rosengrund og bitre mandler - Tønderkniplingernes historie* præsenterer nogle af de bedste Tønderkniplinger fra museets samling. Den vises fra 29. maj 2019 på Museum Sønderjylland Kulturhistorie Tønder, Wegners Plads 1, Tønder.

I Drøhses Hus vises fra 3. april 2019 udstillingen *Torchon - kniplinger til hverdag ...*

Torchonkniplinger kendtes allerede i 1500-1600-tallet. Oprindeligt var der tale om almuekniplinger, der blev fremstillet af bondebefolkningen overalt i Europa. Torchonkniplinger blev dog især fremstillet i 1800-tallet og frem. Der var tale om grove, åbne kniplinger, der var hurtige at fremstille og billige at købe. Motiverne var geometriske mønstre.

Ordet *torchon* er fransk og betyder karklud eller viskestykke! Det siger måske noget om respekten for dette fænomen - noget helt enkelt og almindeligt. Torchonkniplinger blev især brugt som slidstærke besætninger på linned i form af sengetøj og duge. Det blev ikke regnet for noget særligt, men ikke desto mindre har disse kniplinger spillet en stor rolle i forbindelse med dagligdagens tekstiler. Det er disse hverdagsarbejder, der præsenteres i udstillingen. ■

Museum Sønderjylland

Udstilling (U), Arrangement/Aktivitet (A), Foredrag (F),
Omvisning (O), Vandring (V)

12. okt. 2018 - 20. okt. 2019 **Arkæologi Haderslev**
Derfra hvor vi stod - Sønderjyderne i 1960'erne og 1970'erne: Hverdag (U)
29. jun. 2019 - 17. jul. 2019 **Cathrinesminde Teglværk**
Glimt af livet på det gamle teglværk (A)
3. apr. 2019 - 29. mar. 2020 **Drøhses Hus**
Torchon - kniplinger i Drøhses Hus (U)
12. jun. 2019 **Gram Lergrav**
Speeddigging i Gram Lergrav (A)
12. okt. 2018 - 20. okt. 2019 **Kulturhistorie Aabenraa**
Derfra hvor vi stod - Sønderjyderne i 1960'erne og 1970'erne: Musik (U)
26. jun. 2019 De sønderjyske købstæder i middelalderen - Aabenraa (V)
12. okt. 2018 - 20. okt. 2019 **Kulturhistorie Tønder**
Derfra hvor vi stod - Sønderjyderne i 1960'erne og 1970'erne: Bolig (U)
29. maj 2019 Rosengrund og bitre mandler - Tønderkniplingernes historie (U)
18. jun. 2019 Fredede og fredningsværdige huse i Tønder (V)
18. nov. 2018 - 28. jul. 2019 **Kunstmuseet Brundlund Slot**
8. jun. 2019 - 15. mar. 2020 Old News - Nye værker fra Guldalderen (U)
Givet med glad sind - Kunstnergaven til Sønderjylland (U)
2. jul. 2019 - 5. jul. 2019 Fire porte til en billedskole (A)
24. nov. 2018 - 1. sep. 2019 **Kunstmuseet i Tønder**
6. apr. 2019 - 1. sep. 2019 First Movers (U)
Henrik Saxgren - Tøndermarsken (U)
22. jun. 2019 - 1. mar. 2020 Essens - Hovedlinjer i nordeuropæisk kunst (U)
11. jun. 2019 **Sønderborg Slot**
En vandring gennem en bydel fra 1970'erne - Kvarteret omkring Nørager (V)
15. jun. 2019 Fossiljagt på Broager (A)
19. jun. 2019 De sønderjyske købstæder i middelalderen - Sønderborg (V)
1. juli 2019 - 9. aug. 2019 Gratis omvisninger på Sønderborg Slot i sommerferien (O)

Læs mere på www.msj.dk

Bagsiden om forsiden

Smølvold

Af Marianne Tychsen, andelshaver i *Andelsselskabet Smølvold*

LIDT NORD FOR BROAGER træder man ind i et fortidslandskab med vidt udsyn til bakkelandskabet ved Broager og Dybbøl. På samme måde, som udsynet fra Smølvold er stor-slået, er Smølvold selv synlig viden om. En synlighed, som forstærkes på flagdage. Det frie udsyn blev sikret ved fredning i 1956 og er i dag overgået til en fortidsminde-areal-fredning med en beskyttelseszone på 100 meter fra voldens kant.

Smølvolds historie kan fortælles ud fra helt utroligt mange spor. Der er sagnsporet om et slot og Hr. Jens med leoparder i sit banner. Der er det geologiske spor med istid, randmoræner og issøler. Der er det forhistoriske spor, med voldens anlæg som led i forsvaret mod Vendernes togter og senere, når Smølvold benævnes Svenskeskansen. Her har den spillet en rolle som f.eks. tilflugtssted eller bavnehøj i svenskekrigen i midten af 1600-tallet. Midt i angrebets brændpunkt har Smølvold naturligvis også spillet en rolle som kanonstilling til støtte for infanteriet, der rykkede frem mod Dybbøl i 1864. Efter Genforeningen i 1920 blev volden brugt til nationale markeringer, men i kølvandet på den politiske udvikling mod syd købte 20 dansksindede mænd fra Broagerland, i lige andele,

volden i 1930. I 1936 blev alle andele overdraget til Andelsselskabet Smølvold.

Hvert år i maj afholdes der generalforsamling i andelsselskabet, volden besigtiges, og de fornødne dispositioner besluttet. Anlægget og marken omkring er bortforpagtet, og med heri hører jobbet som flaghejser. Ud over selve formålet med Andelsselskabet, nemlig at sikre uhindret adgang for alle og enhver, så tilsiger vedtægterne nemlig også, at der kun må flages med Dannebrog fra volden. De officielle flagdage følges, men suppleres evt. med særlige sønderjyske mærkedage.

Volden bruges fortsat som samlingssted til Skt. Hans bål og som udflugtssted for lokale og gæster. Der er stadig 20 andelshavere, og mange har arvet deres andelsbevis efter de oprindelige købere. Andre har skiftet ejerskab efter retningslinjerne i vedtægterne. ■

Kilder

Historisk Atlas.dk.

H.D. Pedersen, Broagerland IX, 1996.

ISN0909-3451.

Sprogforeningens Almanak 1903.